

13. Yüzyıldan Günümüze Arzuman Ocağı

From 13th Century To The Present Day Arzuman Ocak

İbrahim Bahadır

Sorumlu Yazar / Correspondence

Özet

Arzuman Ocağı, Anadolu'daki Aleviler arasında varlığını sürdüren küçük ölçekli bir topluluktur. Ocağın bu günkü temsilcileri kendi evliyaları olarak Bulgar dağında yatan Bozoğlan'ı görmektedirler. Bozoğlan'ın türbesinin bulunduğu yerin 14. yüzyıl öncesinde Babai ayaklanmasının ardından sığınanların mekânı olduğu bilinmektedir. Bu ailenin, 15. yüzyıl sonrasında Bozok bölgesine yerleştiği görülmektedir. Arşiv kayıtlarında bu aile Ağca Koyunlu aşiretinden gösterilmektedir. Bu dönemde ailenin başında olan Arzuman Yunus, Safeviler'den hilafetname almıştır. Bu ocağa bağlı grupların, 16. yüzyılda Bozok çevresinde yaşanan bazı siyasal olaylara dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Bu olayların ardından aile üyeleri Bozok'tan Sivas Yıldızeli'ne gitmiştir. Bu dönemden sonra ocağın, talipleri ile irtibatı kopmuş, daha küçük bir ocak haline gelmiştir. Günümüzde Yozgat, Ankara, İzmir ve Hacibektaş'ın Ayhanlar köyünde ailenin mensupları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Babai, Arzuman, Bozok Şambayadı.

Abstract

The Arzuman association(ocak) is a small-scale group of Alewis in Anatolia. The current representatives of the association consider Bozoğlan lying on the Bulgarian mountain, as their saint. Bozoğlan's tomb is known to have been the place of shelter for those who took refuge after the Babai uprising before the 14th century. This family seems to have settled in the Bozok region after the 15th century. According to archival records, this family was from the "Ağca Koyunlu" tribe. Arzuman Yunus, the head of the family during this period, received a caliphate name from the Safavids. It is understood that groups of this association were involved in some political events around Bozok in the 16th century. Following these events, family members left Bozok for Sivas Yıldızelin. After this period, the association lost contact with its suitors and became a smaller association. Today, there are members of the family in Yozgat, Ankara, Izmir and the village of Ayhanlar in Hacibektaş.

Keywords: Alevi, Babai, Arzuman, Bozok, Şambayadı.

Giriş

Modern zamanlarda yapılan Alevilik araştırmalarının, geleneğin içindekiler ve ocak mensubu olmayanlar için yeniden keşfetme duygusu yarattığı görülmektedir. Bu araştırmalar, yüklendiği misyon açısından olumlu sonuçların yanında, sorunlu bir ortamın oluşmasına da sebep olmaktadır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan bir başka zorluk ise, ocak mensuplarıyla ilgili yazılı belgelerin sınırlı olmasının yanında, sözlü tarih anlatımının en önemli şahsiyetlerinin de bu alandan gitgide çekilmesidir. Geçmişinden bugüne kadim marifetin temsilcileri, söz ve sözlü aktarımı esas almışlardır. Marifeti kullar üzerinde otorite oluşturmak için iktidarın hizmetine sunan rakipleri, söz ve sözlü aktarıma karşı üstünlüklerini yazılı dokümanla sağlamıştır. Bir süre sonra söz ve sözlü aktarımın marifetin esası ve takibi olduğu unutulmuş veya giderek takipçileri de azalarak zayıflamıştır. Bilgi kâğıda dökülmeyip sadece zihinde sayısal veya sayılan gönülde mana olarak bulunması, belgenin esas alındığı bir tarihçilikte grupları, kendini savunamaz hale getirmektedir. Bilimsel tarih bakış açısıyla baktığını söyleyip, kadim marifetin dayandığı esası kaçırıp mananın anlaşılmasına çaba göstermeden sahip olduğu dünya görüşü ve ideolojisiyle yapılan değerlendirme, araştırma ve konusuna inanan insanları olumsuz etkilemektedir. Çünkü kadim irfana ait değerlendirilen hususlar, anlam dünyaları, kavramları ve tarihsel süreci neredeyse tamamıyla bu modern teori, kavramsal çerçeve ve yöntemiyle yerinden edip bir başka mekan ve zamanda yeniden inşa etmektedir. Esas itibarıyla modern bilim ve yöntemi başlı başına taraf olarak ele aldığı hususu dönüştürürken öncekini dönemi geçmiş ve önemsiz göstermekte ve yeni olanı ön plana çıkarıp değerli kılmaktadır. Bu da geleneksel bilgi ve tarih kurgusunu sıradanlaştırıp, itibarsız hale getirmektedir.¹ Bu yaklaşım, tek taraflı kendi lehine işleyerek söz ve sözlü aktarımı esas alan toplulukların geçmişini, gizemli ve kutsal kişilerini, tarih sayfasının sıradan insanlara dönüştürmekte ve büyük bir başarı hikayesi olarak da bizlere sunmaktadır.

Burada sadece tarihsel bilgi ile değil, inançla olan duygusal bağ kurmadaki araçlar ve etkili yöntemin kendisi de tasfiye sürecine girmiştir. Bu durum hem tarih hem de teolojide büyük boşluğa neden olmaktadır. Yaşanmışlıkları anlatan kimse kalmayınca kendi tarihini, yani kendini aramanın doğal sonucu olarak keşfetme duygusunun öne çıkması hususunda yer yer savrulmalar kaçınılmaz olmaktadır (Bahadır, 2003, s. VII). Sonuç itibarıyla, bu durumdan en çok etkilenen Alevi ocakları ve onlara bağlı gruplardır.

Ocakların tarihi ile ilgili çalışmalar oldukça çetrefilli ve çoğu zaman zorlama yorumları kaçınılmaz kılmaktadır. Bu sorun sadece amatör araştırmacıların ürettiklerinde değil, daha fazla akademik araştırmalarda görülmektedir. Kronolojik tarih açısından, ocak mensuplarının kendi

¹ Burada sorun sadece bilginin kendisi değil, bilginin aktarımı ve inançla olan duygusal bağın inşasındaki sürecinde ciddi tahribatı söz konusudur. Böyle olunca insanlar ruhsuz kuru bilgilerle inançla duygusal bağ kurmakta zorlanmaktadır.

tarihleri ile ilgili anlatılar, birbirinden kopuk, eklettik, aşılmaz ve anlaşılmaz zaman dilimlerini barındırmaktadır.²

Ocaıklardan şanslı olanlar, ellerinde bulunan şecereler vasıtası ile aile kökleri hakkında az da olsa bilgi sahibi olabilmektedirler. Bu şecereler, onlar için tarihsel malzeme olmaktan çok, kendi soylarının kutsallığının bir kanıtı olarak işlev görmektedir. Bahsi geçen şecereler, tarihsel veri olarak kabul görse bile, bunları destekleyecek ilave malzemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Sahip oldukları şecere ve şecereyi destekleyecek olan arşiv kayıtlarının uyumlu olduğu örnekler çok nadir rastlanmaktadır. Dede Garkın, Hacı Bektaş Veli ve Arzuman Ocağı bu şanslı birkaç ocaktan biridir. Bu çalışmada Arzuman Ocağı'nın tarihi, sınırlı bilgi ve belgeler ile Anadolu'daki serüvenleri aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Günümüzde Arzuman Ocağı, talip toplulukları, yayıldığı bölge ve etki alanı dikkate alındığında orta ölçekli Alevi ocaklarından bir tanesidir. Talip toplulukları oldukça dağınık bir görünüme sahiptir. En güneyde Adana ve Gaziantep'ten, en kuzeyde Amasya'ya kadar, oradan en batıda İzmir'e uzanan geniş bir alanda dağınık talipleri bulunmaktadır. Bu talip topluluğun hizmeti iki merkezden görülmektedir. Bunlardan birincisi, Yozgat merkez Sarımbey Köyü'nden Ankara'da yaşamakta olan İsmail Acar; ikincisi, Sivas, Yıldızeli, Kıvşak Köyü'nden İzmir Narlıdere'ye göçen Haşim Temiz dede hizmeti görmektedir. Yine Narlıdere'de hizmet yürüten dedelerden Ali Bektaş ise iki sene önce Hakk'a yürümüştür. Daha önce Hacı Bektaş'a bağlı Ayhanlar (Ayanlar)³ Köyü'nde Arzuman dedeleri yaşamış olsa da, neredeyse hizmeti yürüten dede kalmamıştır. En son görüşülen 82 yaşında, gözleri görmeyen Zeynel dede, taliplerinin hizmetini yürütmek için sağlığının yerinde olmadığını söylemişti.⁴

Arzuman Ocağı'na mensup bir talip olarak ocak temsilcilerinin anlatımlarından elde edilen verilere göre, kendi soyları İmam Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'e bağlanmaktadır. Kendileri, erkân olarak Sofuyan süreği sürmektedirler. Her ne kadar kimi yazarlar onları Dede Garkın Ocağına bağlı gösterse de, bunun doğru olmadığı Arzuman Ocağı hakkında aşağıda verilen ayrıntılı bilgilerden anlaşılmaktadır.

Arzuman Ocağı'na mensup dedeler, kendi tarihleri ile ilgili şunları anlatmaktadır:

"Hz Hüseyin'in, Kerbela'da şehit edilmesinin ardından oğlu Zeynel Abidin hayatta kalmıştır. Zeynel Abidin, en küçük oğluna babasının adını vermiş. Zeynel Abidin'in oğlu Hüseyin'in soyundan gelen Koca Yunus, Irak sahasında

² Ocak tarihini araştıran ocak mensuplarının kendi tarih kurguları açısından kronoloji ve bağlantısızlık bir problem yaratmamaktadır. Bilakis bu kesinti, tarihsel kopuş değil, hatta tam tersine bir sürekliliği vurgulamaktadır. Burada anlatılmaya çalışılan veya vurgulanmak istenen husus yüzyıllar öncesinin devamı olarak fikri ve irfani varlığını devam ettirdiğidir. Bunun sorun olarak görülmesi kronolojik tarih yaklaşımı ile ortaya çıkmıştır. Biri bilgiyi esas alıp kişileri ikincilleştirken, diğeri insanı esas alıp bilgiyi ikincilleştirmektedir. Sorunun temelinde kronolojik tarih yaklaşımı ile marifetle tarihe bakıştaki farklılık yatmaktadır.

³ Bu köyde gördüğüm yaşlılar bu köyün asıl adının Ayhanlar değil Ayanlar olduğunu söylemişti.

⁴ 18 Ekim 2021 tarihli görüşme.

baskılardan kurtulmak için Horasan'a, amcazadesi İmam Rıza'nın yanına gider. Burada Akça Koyunluların arasına sığar. Koca Yunus'un yaşlılık zamanında evlendiği genç eşi hamiledir. Çocuk doğmadan Hakk'a yürür. Halk yeni imamı arzu içinde beklemeye başlar. Çocuk doğunca babasının adı ile "arzulanan" anlamında, "Arzuman Yunus" koyarlar. Arzuman Yunus, o dönemde bütün seyitlerin kayıtlarının tutulduğu Erdebil'deki tekkeye gelip, babasının halifelğine ilişkin beratı alır ve Karaman'daki Bulgar (Boğar) dağına yerleşir. Burada "Bulgar'da yatan Bozoğlan"⁵ olarak ünlenir. Buraya, Şam Bayadı'ndan talipleri ile birlikte gelir. Taliplerin bir kısmı burada kalırken, bir kısmı da Tarsus ve Adana'daki Şam Bayatları olarak varlıklarını sürdürdüler. Asıl aile ise önce Sivas'a, bunlardan bir kısmı daha sonra Yozgat'a gelir. Bu aileden Karaman'da kalanlar günümüzde ocağa bağlılığı bırakmış ve halihazırda erkana bağlı değillerdir. Kışları Şam tarafında kışlayıp, yazın Bulgar Dağı'nda yaylaya çıkmaktadırlar. Bozoğlan, Bulgar Dağı Medetsiz tepesini kendisi için nazargâh seçmiştir ve halen mezarı burada bulunmaktadır (Bektaş, 1991, s. 23).

Ailenin kendi tarihleri ile ilgili bütün sözlü bilgileri bundan ibarettir. Bunun yanında, ailenin elinde Safeviler tarafından verilmiş berat bulunmaktadır. Aile büyüklerinden rahmetli Rıza Bektaş, bu belgenin ne zaman verildiği ile ilgili görüş belirtmezken, aynı aileden Ali Bektaş bu belgeyi, Şeyh Safi'nin oğlu Hoca Ali'ye tarihlendirmektedir (Bektaş, 2014, s. 172).⁶

Halifelik beratı incelendiğinde, içeriğindeki yazılanların oldukça geç bir tarihi işaret ettiği görülmektedir. Hatta bu berattaki kimi isimlerin aşağıda ayrıntılarıyla verilen Osmanlı Devleti arşiv belgeleri ile birlikte incelendiğinde Tahmasb'ın son dönemine, yani 16.yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmek mümkündür. Halifelik beratının içeriğinde tarihsel bilgi olarak "Hazret-i Şâh-ı Merdân, Şîr-i Yezdân sallallahu aleyhi vesellem pâk arı gevher-i Muhammed Mushafa, pâk arı gevher-i Ali el-Murtaza (?), pâk arı gevher-i İmam Hasan hulk-ı rıza, pâk arı gevher İmam Hüseyin mazlum-ı şehid-i deşt-i Kerbela, İmam Zeynu'l-abidin mâsum-ı pâk Hüseyin oğlu Yunus" dergâha gelip halifelik beratı istediğini bildirmektedir.⁷ Halifelik beratını, ölen Ali Halife'nin yerine nefes evladı Ağaç Koyunlusu Hüseyin oğlu Yunus'a verdiği yazılıdır. Kendisinden önce halife olan Ali Baba'nın erkek ve kız evladı olmayınca onun nefes evladı olan Arzuman Yunus'a bu belge veriliyor. Söz konusu belgede; Arzuman Yunus'un, Kıvrıl, Çivril ve Kanak'ta bulunan Ağaç Koyunlusu, İnallı, Ballı ve Şam Bayadı'na

⁵ Bu çalışmanın başlangıcında bu evliyanın adı "Bulgar Bazoğlan" şeklinde not edilmişti. Yeni ulaştığım kaynak kişiler bunun doğru olmadığını asıl adının Bulgar da yatan Bozoğlan olduğunu söyledi. İlk planda evliyanın adının Bulgar Bozoğlan şeklindeki dolaşımı buna neden olmaktadır. Çalışma ilerledikçe bu ifadenin adeta Bulgar'daki Bozoğlan anlamında kullanıldığı anlaşılmıştır.

⁶ Bu anlatılarda son zamanlarda alan araştırmalarındaki daha sık karşılaşılan problem kendini gösteriyor. Ocaktan gelen ham bilgiler ile modern dönemdeki kimi okumaların karıştırılıp okuyucuya sunulduğu gerçeği bu anlatıların otantikliğini ortadan kaldırıyor. Bu durum araştırmacıyı oldukça zorlayıp hatta zaman zaman konuyla ilgili yanlış yönlendirmeye sebep olmaktadır.

⁷ Belgede Hazret (Hz.) sözü bulunmuyor. Onun yerine İmam sözünün tercih edildiği görülmektedir. Bu durum bizim 16. yüzyılda Hazret lafzının Ali soyu için kullanılmadığını gösteriyor.

halife olarak yetkilendirildiği, her söylediğinin Şah'ın sözü gibi olduğu bildirilmektedir.

Ocak temsilcilerinin kendi tarihleri ile ilgili ellerindeki bilgi bundan ibarettir. Hilafetname, aşağıda görüleceği gibi hem tarihsel hem edep erkan anlamında oldukça ilginç bilgiler içermektedir. Bu metinde kullanılan "nefes evladı", soydan değil nefesten geldiği anlamına gelmektedir. Kendilerine hilafetname ve berat verilen hizmet yürütecekler için ehlibeyt soyundan gelen kendi evladına yani aile içerisinde verilmektedir. İkinci olarak aynı ocakta hizmet için aynı ocağın soyundan olmayan nefes evladı adıyla hizmet yürütmektedir.

1. Arzuman Yunus ya da Bulgar'da Yatan Bozoğlan

Arzuman Ocağı'nın Anadolu'daki ilk evliyası olarak, "Koca Yunus" kabul edilmektedir. Arzuman Koca Yunus, hem kendi ocak mensupları, hem de Alevi çevrelerde "Bulgar'da yatan Bozoğlan" olarak tanınmaktadır. Türbesi, Karaman sınırları içinde Bulgar Dağı, Medetsiz Tepesi'nde bulunmaktadır. Bu türbe Arzuman Ocağı tarafından çok önemsenmektedir ve Ocak mensupları⁸ Koca Yunus'un kendi ataları olduğunu söylemektedirler (Bektaş, 2014, s. 174). Günümüzde Bulgar Dağı'nın güney eteklerinde bulunan köyler ile Adana, Tarsus'tan gelen Tahtacılar ve diğer Alevi gruplar burada anma etkinlikleri düzenlemektedir.⁹

Bozoğlan'ın türbesinin bulunduğu mekân, onun kimliği ve ait olduğu çevre ile ilgili fikir vermektedir. Tarihte, Bulgar Dağı'nın yerleşim yeri olarak adının en çok 13/15. yüzyıllar arasındaki dönemde öne çıktığı görülmektedir. Aşağıda görüleceği üzere burası Alevi aşiretlerin en önemli sığınağı olmuştur. Araştırmacılar genel olarak, Bulgar Dağı'nı, Babai İsyanı'nın ardından sağ kalanların saklanıp kendilerini korudukları yer olarak kabul ediyor (Çalışkan, 2021, s. 106). Bulgar Dağı'nın Babai İsyanı'na katılanların sığınma alanı haline gelmesinde, bölgeyi çok iyi bilen Nure Sofi'nin etkisi yadsınmaz. Muhtemelen Nure Sofi zaten tanıdığı bu bölgeye, Babai İsyanı sonrasında yenilen grupların korunması için yerleşmesinde etkili olmuştur. İbn-i Bibi'nin (1996, s. 202), "onun isyana katılmadan önce dağdan kömür getirip şehirde satan birisi" olduğunu söylemesi bu nedenledir. Karamanoğulları Beyliği ile ilgili bilinen ilk şahıs Nure Sufi olup, kendisi Baba İlyas'ın en önde gelen halifelerinden biriydi. Tekindağ'a (1964, s. 317) göre; Karamanoğlu Beyliği'nin oluşmasında asıl Babai tarikatının büyük önemi bulunmaktadır. Onun Baba İlyas ile olan yakın ilişkisi ve bu isyana katılan diğer aşiretleri bir hedef etrafında toplanması, Karaman Beyliği'nin oluşmasındaki en büyük etkenlerin başında gelmektedir.

Nure Sufi, Babai İsyanı'nın lideri olarak kabul edilen Baba İlyas Horasani'nin en sadık halifelerinden birisidir (Emecen, 2016, s. 27). Şikari'ye göre, Nure Sufi, "Sofu" olmuştur. Babai İsyanı'nın Malya Ovası'nda

⁸ İsmail Acar, Arzuman Dedesi, 1972 doğumlu, Ortaokul mezunu.

⁹<https://www.ufukturu.net/guncel-haberler/celal-necati-ucyildiz-bolkar-bozoglan-senliklerini-yazdi/>

son bulmasının ardından, Selçuklu ordusu tarafından takibata uğrayan ayaklanmacılar, en ücra bölgelere kaçarak saklanmışlardır (Babinger-Köprülü, 1996, ss. 52, 65). Nure Sûfi bu olaydan sonra, Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa ile Ermenek bölgesine gelerek burada bir süre saklanmıştır. Ancak Nure Sufi'nin Ermenek bölgesindeki faaliyetleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır (Tekindağ, 1964, ss. 81-98; İnce, 2019, ss. 565-575). Nure Sufi'nin isyanın merkezinde olmasının en önemli kanıtı, Baba İlyas'ın oğlunun kendisine emanet edilmesinden anlaşılmaktadır. Babailer açısından Nure Sofi'nin asıl önemi, Babailer İsyanı'na katılan bu gurupların büyük çoğunluğunun yenilginin ardından, daha güvenli olduğunu bildikleri Bulgar Dağlarına yerleşmelerini sağlamasıdır. Bu arada Nure Sofi, Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Baba'yı önce Ermenek'e götürmüş, daha sonra Varsak'lı Ariz Hâkim'in eğitmesi için bir dönem burada saklanmasını sağlamıştır (Çalışkan, 2021, s. 106).

F. Emecen'in (2016, s. 27) de belirttiği gibi, Karamanoğulları Beyliği'nin oluşmasında Babai İsyanı çok önemli bir yere sahiptir. Muhtemelen Babai İsyanı'nda bir araya gelen güçler daha sonra Karamanoğulları Beyliği altında ittifak içerisinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir (Gök, 2013, ss. 212, 233).

Karamanoğulları Beyliği ile ilgili çalışmalarda, onların tek bir boy ya da yapıdan oluşmayıp, bir aşiretler federasyonu olduğu anlaşılmaktadır. Şikari, Karamanoğulları Beyliği'ni oluşturan unsurların başında Turgut, Varsak, Şamlu, Bulgar, Bozdoğan, Tatar, Bayındır ve Bayburt gibi aşiretleri saymaktadır (Şikari, 2005, ss. 110-239; Kaygısız, 2016, s. 123). Faruk Sümer ise bu listeye Hoca Yunuslu, Hocantılı, Bozkırlı, İğdir ve Beydililer'i eklemektedir (Sümer, 2003, ss. 445-446).

Bulgar Dağı'nda yaşayanların Horasan marifeti ve erenleriyle olan bağları 15.yüzyılda yaşamış olan Muhyiddin Çelebi'nin, Hızırname'sinde bulunmaktadır. Muhyiddin Çelebi, "Bulgar Dağı key uludur, gürbüz erenler yeridir" derken Bulgar Dağı'ndaki erenleri ve bağlı buldukları anlayışlarına da işaret etmektedir (Sarıkaya, 2007, ss. 1463-1480).

Günümüzde de, Torosların güneyinden gelen Alevi çevre halkı tarafından Bulgar Dağı'nın ziyaret yeri olarak kutsandığı görülmektedir.¹⁰ Bu ziyaretçilerin, daha önce bu bölgeden güneye giden grupların bugünkü temsilcileri olduğunu düşünmek mümkündür. Ama daha da önemlisi, Bozoğlan'ın türbesinin bulunduğu yer ve Hızırname'de onun hakkında yazılanlar, onun Babai İsyanı'na katılanlarla aynı zamanda yaşadığının ve onlarla ilişkisinin önemli bir göstergesidir. Burada Hakk'a yürümesinin ardından buraya sırlanmış olmalıdır. Yani erenler, Hak katından kendilerine verilen erenlik makamını hayatları boyunca sürdürür ve korurlar. Vefat ettiklerinde de kendilerine Hak katından verilenleri bir sır olarak sakladıklarından dolayı da vefatlarında defnedilmeleri de sırlanmak olarak ifade edilir.

Toroslar bölgesinde Bulgar'da yatan Bozoğlan döneminden kalma ihtimali olan başka türbelerin varlığı da bilinmektedir.

¹⁰ <http://sarilar.cc/print.php?news.85>

"Toroslarda yaşayan söylenceye göre yedi kardeşten en ulusu Bulgar Bozoğlandır. İnançlarına göre her yıl orada kardeşlerin, ulu kişilerin toplandığına inanılır. En yakın ziyarete gidildiğinde, Bolkar Bozoğlan'a selam gönderilir. Turnaların uçarken Hürü Kızları, Kırtıl, Zeynel Abidin, Ali Mekke, Şih Yonis ve Bozoğlan'a uğraması istenir" (Aktan, 2011).

2. Bozoğlan'ın Kimliği İle İlgili Tartışmalar

Arzuman Ocağı'nın evliyası olarak kabul edilen Bozoğlan'ın asıl adının "Arzuman Yunus" olduğu söylenmektedir. Sümer (1974, ss. 314-315); Karamanlılar arasında Hoca Yunuslu topluluğunun bulunduğunu bildirmektedir. Arzuman Yunus'un Hoca Yunus ile aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat çok daha sonra Safeviler tarafından verilen hilafetnamede, söz konusu belgenin "*Koca Yunus evladı olduğu için verilmiş olduğunun*" söylemesi oldukça dikkat çekicidir. Şeceredeki ifade bir soy bağına işaret etmektedir.¹¹ Hoca adının daha sonra Kocaya dönüşmüş olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Toroslar başta olmak üzere, Anadolu ve Akdeniz yakasında yakarışlarda hep Bulgar'da yatan Bozoğlan'a seslenilmektedir. Arzuman Ocağı'na bağlı taliplerin cemlerinde benzer bir adlandırma söz konusudur. Bu ocağa bağlı insanlar, zorda kaldıklarında yine Bulgar'da yatan Bozoğlan'a yakarmaktadırlar. Daha çok ondan yardım dilediklerinde ya da karşı tarafın cezalandırması istendiğinde, Bozoğlan ifadesi öne çıkmaktadır. Ocak dedelerinin ocak mensuplarına anlattısından ki yazar da Arzuman Ocağı taliplerindedir, Bozoğlan'ın onun lakabı olup, asıl adının Arzuman Yunus olduğu anlaşılmaktadır.

Bozoğlan ile ilgili en erken yazılı bilgiler *Hızırname*'de görülmektedir. Esasen *Divan-ı Muhyiddin Çelebi* adıyla bilinen ve Eğirdirli Şeyh Mehmed b. Pîrî Muhammed el Huyî'ye nispet edilen eser, 880/1476 tarihinde yazılmış bir divandır. Bu divanda yaşadığı dönem ve öncesinde bulunan Horasan marifetini süren eren ve talipler için önemli şahsiyetlerin çoğunun isimleri bildirilmektedir. Mehmed Çelebi'nin Hacı Bektaş'ı andığı 21 ve 23 beyitlik iki manzumesinde Bozoğlan'ın da adı geçmektedir.

*"Beyân-ı âmed-i Hünkâr Hacı Bekdaş be-Kûh-i Bulgar ve cem' şôden asker-i ricâl-i gayb ve firistâden Bulgar
Hünkâr Hacım Bekdaş gelür ben kuluna himmet kılur
Leşker hesabın kim bilür Hünkâr Hacım Bekdaş gelür
Bulgar Dağı key uludur gürbüz erenler yeridir
Dolu Hızır Han kuludur Hünkâr Hacım Bekdaş gelür
Bulgar'a çün kim vardılar kırklar ve üçler yediler
Kutb ile efrad irdiler Hünkâr Hacım Bekdaş gelür
Boz oğlanı hem gördüler Bozdağdan ılgar itdiler
Pîrân-ı Horasan geldiler Hünkâr Hacım Bekdaş gelür
Bulgar'da vardır bir kemter Dolu erenlerdir meger
Hünkâra kuldur serteser Hünkâr Hacım Bekdaş gelür"* (Sarıkaya, 2007, ss. c.2 1463-1480).

¹¹ Ek: Arzuman Ocağı Şecerenamesine bakınız.

Bulgar Bozoğlan'ın adının ilk defa bir metinde geçmesi oldukça önemlidir. Bu bilgi bize dört önemli meseleye dair mühim bir açılım sağlamaktadır:

- 1) Bulgar Dağı, eski Babai İsyanı'na katılmış çevrelerin sığınağı durumunda olup Hacı Bektaş'ın Babai çevre ile irtibatı için yeni bir kanıt niteliğindedir.
- 2) Bulgar Bozoğlan'ın, bu dönemde bilinen önemli bir isim haline geldiğini göstermektedir.
- 3) Bulgar Bozoğlan'ın yaşadığı dönemi bize yaklaşık olarak söylemektedir.
- 4) Hızırname'nin tarihlendirmesinden yola çıkarsak, Bulgar Dağı'ndan bu dönemde Babai İsyanı'na katılanların olduğunu bildiğimize göre, Bozoğlan'ı da aynı çevreye dâhil etmek mümkün hale gelmektedir.

Daha da önemlisi Hacı Bektaş, Vilayetnamesi'nde herkes onun yanına gelirken, kendisinin sadece Seyit Gazi ve Ahi Evran'ın yanına gitmiş olduğunu bildirmektedir. Burada Hacı Bektaş'ın Bulgar Bozoğlan'ın yanına gitmiş olarak görülmesi oldukça önemlidir. Bu bilgi, Bozoğlan'ın yaşadığı dönemde çok önemli bir eren olduğunu göstermektedir. Karaman'da 100 sene öncesine kadar Arzuman taliplerinin bulunduğunu biliyoruz. Bunların bir kısmı İzmir Narlıdere, bir kısmı da Tarsus'a gelip yerleşmişlerdi. Geriye kalanlar ise günümüzde tarikatı terk etmiş ve şeriat ehli olmuşlardır (Bektaş, 1991, s. 24).

Hızırname'de yazılanlar, Bozoğlan'ın yaşadığı dönemle ilgili bilgi sahibi olmamıza olanak tanıyıp, onu Hacı Bektaş ile çağdaş göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, Bozoğlan'ın Karamanoğulları'nın ilk döneminde yaşamış ve Babai çevre ile ilişkili olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Bulgar Dağı'nda o dönemde yaşayanların Horasan erenlerine bağlı çevrelerden oluşup, aynı insanların Babai İsyanı'na destek verenler olduğu kabul edilmektedir. Daha sonra aynı grupların Safevi Devleti'nin oluşmasında adlarının geçmesi dikkat çekicidir. Anadolu'da çok erken dönemde Erdebil tekkesine bağlı olarak faaliyet yürütenler bulunmaktaydı (Taşgın ve Atay, 2018, ss. 575-594).

Bozoğlan'ın bir aşiret evliyası olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat çok eski zamanlardan beri Ağça Koyunlu ve Şam Bayadı oymağının evliyası olarak kabul edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde oradaki Arzuman Ocağı'na bağlı grupların tamamı Şam Bayadı topluluklarından oluşmaktadır. Yüz sene öncesine kadar Karaman'da bulunan Arzuman talipleri de Şam Bayadı aşiretindedi. Yine Adana'da bulunan talipleri de Şam Bayadı aşiretindedir. Arzuman ailesinin elinde ve ekte asıl metinle birlikte verilen 16. yüzyıla ait hilafetnamede kendilerinin Ağça Koyunlu'lara dâhil oldukları yazmaktadır. Diğer yandan Arzuman Ocağı Dedelerinin hizmet için gittikleri bölgelere ait bilgileri, çok geniş alanda hizmetin yürütülmesi için dağılımı ocak içerisinde yapıldığından dolayı Arzuman Ocağı talip topluluklarının nerede yerleşik oldukları ve hangi aşiret adıyla da anıldıkları bilgisine sahiptirler. Bu bilgi de Arzuman Ocağı Dedelerince zaman zaman talip topluluklarıyla da paylaşılmaktadır. Doğal olarak yazar da Arzuman Ocağı taliplerinden olması hasebiyle bu bilgileri farklı zaman ve mekanda çeşitli konu bağlamında işitmiş ve dedelerle de konuşmuştur.

Bu durumun izahını şu şekilde yapmak mümkündür: Yer yer Aşiret evliyası örneklerine rastlansa da, Alevi ocaklarının aşiret gruplarından bağımsız olduğu örnekler oldukça fazladır. Yani, kendileri "seyit soylu" olmaları nedeniyle onlara farklı aşiretlerden bağlananların olduğu, hatta o aşiretlerin içinde yaşasa bile aşiretin bir mensubu olarak görülmeyip, daha üst saygın bir yerde tutulduğu durumlar da söz konusudur. Dede soylu olmayanlarla evlilik yapmadıkları için; o aşiretin içinde yaşasa bile onlardan kabul edilmiyorlardı. Hatta Alaca Karatepe Köyü örneğindeki gibi mezarlar bile ayrılmıştır.

Hilafetnamede gösterildiği gibi, onların sadece Ağca Koyunlular'a değil, "Kıvrıl, Çivril Kanak, Ağaç Koyunlusu, İnallı, Ballı ve Şam Bayadı'na halife" olduğu söylenmektedir. Bu durum onları aşiret üstü bir yere yerleştirmektedir. Bu durumdan yola çıkarak Arzumanların ilk dönemde, Hoca Yunuslu ocak mensupları iken onun soyundan gelenlerin, Yozgat Sarıkaya çevresine geçtikten sonra Ağca Koyunlulara dâhil olmaları mümkündür. İster Bulgar Dağı'nda, isterse İç Anadolu' da olsun, bu aşiretlerin zaten iç içe yaşayıp, aralarında keskin ayrımların olmadığı, hatta birbirleri ile akraba oldukları bilinmektedir. Son zamanlarda ise Ağca Koyunlular değil, daha çok Şam Bayatlar onların talip topluluğunu oluşturmaktadır. 16. yüzyılda tutulan aşiret kayıtlarında bu grupların zaten yan yana, iç içe yaşadıkları görülmektedir. Bu tür dini kimliği baskın evliyaların herkesin saygı duyduğu, sahiplendiği kişiler olması, onların her grup tarafından kabulünde etkili olmuştur.

3. Bozoğlan ve Babai Ayaklanması

Bozoğlan'ın hem mekân, hem de tarih olarak Babai çevrelerle ilişkili olabileceğini düşünmeye yetecek kadar malzeme bulunmaktadır. Aslında 16. yüzyılda Arzuman Ocağı mensuplarının bulunduğu yerler dikkate alındığında bunun mümkün olacağı görülmektedir. Yani Arzuman Ocağı mensupları Babai İsyanı öncesinde yine Bozok bölgesinde ise, bu durum oldukça mümkündür. 16. yüzyılda Arzuman Ocağı mensupları Malya Ovası'na yakın bir yerde bulunmaktaydı. Bu ihtimal doğru ise Babai ayaklanmasına buradan dâhil olmaları mümkündür. Aslında Ocak, benzer bir örneği Emircem Sultan çatışmasında bizlere göstermektedir. Yani Babai İsyanı'na Yozgat bölgesinde bulunan ocakların dâhil olmasına tek örnek Emircem Sultan olmayabilir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Babai İsyanı'nın eski Danişment sahasının içinden harekete geçtiği ve var olan güçlerini buradan topladığı tespit edilmiştir (Ocak 2011, s. 96-98). Danişment Devleti'nin etki alanı Kızılırmak ve Yeşilirmak bölgeleri arasındaki saha olup, Sivas, Tokat, Amasya, Niksar, Kayseri ve Çorum Bozok bölgesi Danişment ili olarak biliniyordu. Babailerin hareket sahası ve ayaklanma bölgeleri aynı bölgelerdi. Sivas Tokat, Amasya, Çorum gibi küçük ayaklanma merkezlerinde oldukça etkili oldu (Ocak, 2011, ss. 97-110).

Ocak'a göre (2011, s. 98-110), Babailer Malya Ovası'ndan önce Yozgat'ta "Ziyaret" denilen bölgede Selçuklu kuvvetleri ile karşı karşıya

geldiler. Ziyaret Pazarı, Çorum, Yozgat üzerinden Malya Ovası'na giderken yol üzerinde idi. Ocak, Emircem Sultan'ın, Babailer İsyanı'na burada dâhil olup, Ziyaret Pazarı'ndaki savaşta Hakk'a yürümüş olabileceğini bildirmektedir.

Bozoğlan'ın, ataları olduğunu söyleyen Arzumanlar'ın 15. yüzyıldan sonra Bozok ve Nevşehir arasındaki bölgede bulunduğunu biliyoruz. Bu bölgede yaşayan aşiretlerden bir grubun 1430 yılında Karaman'a akın için gitmeleri (Sümer, 1974, s. 314), onların çok erken bir dönemde burada olduklarını göstermektedir. 16. yüzyılda bu bölgede Ağca Koyunlular, Ağcalı ve Şam Bayadı gibi topluluklar oldukça fazla idi (Sümer, 1974, s. 315; Koç, 2021, s. 193). Arzuman Ocağı'ndaki hilafetnamede bahsedilen saha da aynı yere denk gelmektedir. 16. yüzyılda Arzumanların bulunduğu Kanak-ı Zir, günümüzde Kırşehir ve Yozgat arasındaki bölgedir. Bu saha Babailerin son savaşını verdikleri Malya Ovası'na oldukça yakın bir yerde bulunmaktadır. Arzuman Ocağı mensuplarının Malya Ovası'ndaki son savaşa dâhil olup, daha sonra isyandan sağ kurtulan gruplarla beraber Bulgar Dağı'na sığınmış olması oldukça mümkündür.

Ocak, Babai İsyanı'nın ardından, Baba İlyas ailesinin Arapkir'de ortaya çıkması gibi, benzer bir durumun Hacı Bektaş ve Emircem Sultan için de geçerli olacağını öne sürmektedir (Ocak, 2011, s. 119). Buna Bozoğlan'ı da eklemek mümkündür. Aslında isyandan sağ kurtulan ve kaçabilen aşiretlerin bu örneklerle sınırlı kalmayacağı oldukça açıktır. Anadolu'yu sarsan böylesine büyük bir ayaklanmayı, bir iki ocak ve birkaç aşiretle açıklamanın ikna edici olmadığı izahattan varestedir.

Bütün bu bilgiler bizim, Arzuman Ocağı evliyası olan Bozoğlan'ın; isyana zaten Malya Ovası'na çok yakın bir yerde bulunan yerleşim yerlerinden katılıp, Babai İsyanı sonrasında Bulgar Dağı'na sığınanlardan birisi olduğunu düşünmemizi mümkün hale getirmektedir. Muhtemelen de burada Hakk'a yürümüş olup, aynı yerde sırlanmıştır. Onun soyundan gelenler ile kendine bağlı aşiretlerin büyük kısmının Bozok bölgesine yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Onlardan diğer bir grubun ise Tarsus ve Adana çevresine yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. İster Tarsus çevresinde, isterse Bozok çevresinde olsun, Arzumanlara bağlı gruplar ile Varsakların aynı bölgelere yerleşmesi oldukça dikkat çekicidir (Bilgili, 2001). Bu durum onların, Bulgar Dağı'ndaki ortak tarihinin mirası olarak yeni gittikleri yerlerde de birlikteliklerini sürdürmüş olduklarını göstermektedir.

4. Bozok Çevresine Göç

16. yüzyılda Arzuman Ocağı'na bağlı grupların yaşadığı bir başka yer ise Bozok çevresi olmuştur. Fakat buraya ne zaman geldikleri ve daha önce burada olup olmadıkları çok net olarak bilinmemektedir. Elleriinde bulunan hilafetnamede, adı geçen Ağca Koyunlusu ve Şam Bayadı gibi aşiretlerin bölgenin ilk yerleşimcileri olduğu söylenmektedir (Koç, 2021, ss. 177-198). Bunların Babai İsyanı öncesinde aynı yerlerde bulunma ihtimali oldukça fazladır.

Bozok bölgesindeki yerleşim ile ilgili yapılan çalışmalarda Timur dönemi öne çıkmaktadır. 1402 yılında Osmanlı ile Timurlular arasındaki savaştan galip çıkan Timur'un, Anadolu'dan Moğollar döneminden kalan Tatarları götürmesiyle bölgenin tenhalaşması sonucunda aşiretlerin buraya yerleştiği söylenmektedir. Fakat bu söylence, aynı sahanın Babai İsyanı'nın en çok güç topladığı yerler olması dikkate alınmamaktadır. Osmanlı döneminde kayıt altına alınan nüfusun atalarının da aynı yerlerde olma ihtimali daha fazladır. Kimi tarihçiler bu detayı göz ardı edip Bozok bölgesine Dulkadirli oymakları ile birlikte Kızıl Kocalı, Ağca Koyunlu, Ağçalı ve Şam Bayadı aşiretlerinin yerleşmiş olduğunu söylemektedir (Sümer, 1999, s. 72; Aydın, 1984, s. 68).

Fakat aynı dönemde Karaman çevresinden Anadolu içlerine ciddi sayıda göç olduğu, buralardaki yerleşim yerleri adlarından da anlaşılmaktadır. Bunun sadece Bozok ile sınırlı kaldığını söylemek zordur. Ankara çevresi de aynı şekilde bu göçlerden nasibini almıştır. Konyalı'ya göre, Osmanlılar Karamanlı hâkimiyetine son verdikten sonra hayatta kalan Karamanoğulları ailesi de göçe katılanlar arasındadır. Bunlar sonradan Ankara havalisine, bilhassa Hasanoğlan köyüne ve civarına yerleşmişlerdir. Hasanoğlan Köyü sakinleri Nuruh'un torunlarıdır (Konyalı, 1997, s. 59). Ankara Şerîye sicillerinde de "Karamanlı tayfası" adı geçmektedir (Ongun, 2014, ss. 168, 213). Yozgat çevresinde Karamandan göç eden aşiretler kışlık mezralar olarak tespit edilmiştir. Bozok Sancağında da Karamanlılarla ilişkili oymaklar bulunmaktadır (Sarı, 2018, ss. 147-148). Bozok bölgesine ait 1530 tarihli vergi defterinde "Karmanlu-i Dinik" adı geçmektedir (Koç, 2021, s. 195). Karamanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren kimi haritalarda özellikle Yozgat'ın güney sahası, Karamanoğulları sınırları içerisinde gösterilmektedir.

Bu durum bize sadece Dulkadir aşiretlerinin değil, Karaman'daki grupların da Bozok bölgesine yerleştiğini göstermektedir. Büyük ihtimal ile bunlar bu bölgede zaten daha önce de vardı. İç Anadolu'daki bazı Horasan marifetine bağlı tekke ve zaviyelerin güney ve özellikle Karaman bölgesi ile ilişkileri bilinmektedir. Bunların içerisinde; Şücaaddin Veli'ye/Otman Baba'ya bağlı Hasan Dedelileri, Arzumanları ve Baba İlyas'ın soyundan olduğunu söyleyen Pir Oğullarını saymak mümkündür. Tokat'ta bulunan önemli Alevi ocaklarından Hubyar Sultan, Karahanlılar'ın egemen olduğu sahadan gelmiştir. Hubyar Sultan'ın eşi Gönül Ana da Karamanlılar ile ilişkilendirilmektedir. Yine Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin Kırşehir'den, Çorum-Mecitözü'ne göçü aynı döneme rastlanmaktadır.

Yukarıda sayılan örnekler bize, Arzuman Ocağı takipçilerinin de böyle bir göçün sonucu olarak Bozok'a gelmiş olabileceğini göstermektedir. Bu alanın inanç özellikleri, Danişment kültür sahasının bir parçası (Koç, 2021, s. 20) olması, onların burada daha önceden var olduklarını düşündürmektedir. Bölgede bulunan Emircem Sultan tekkesi gibi yapıların tarihi, Selçuklular dönemine kadar uzanmaktadır. Yani bu tekkeler, XIII. yüzyıldan beri bölgede faal durumda idiler. Yine buraya yakın olan Hacı Bektaş tekkesinin varlığı ve bunlara bağlı grupların Bozok'ta bulunması

(Koç, 2021, s. 71) bölgedeki tasavvufi dini hayatın ne kadar köklü olduğunu bize göstermektedir. Daha da önemlisi tekkelerin Babai İsyanı'nın nihayetlendiği Malya Ovası'na çok yakın olması bize, onun hatıralarının insanlarda hala canlı olduğuna dair önemli ipuçları vermektedir. Aşağıda görüleceği üzere, bölgede tespit edilen zaviyelerin çokluğu, çevredeki bu yapıların tarihlerinin çok eskiye dayanması, bize bir tarihi sürekliliği göstermesi bakımından ilginçtir. Kaldı ki erken dönemde Erdebil tekkesinin Anadolu ile ilişkileri başlamıştı (Taşğın, 2018, ss. 575-594). Hatta Alevi çevrelerin buyruk olarak kabul ettikleri metinlerin oluştuğu taliplerle kendi aralarındaki ilişkide bunların önemi Taşğın (2003, s. 4), tarafından kimi çalışmalarında değerlendirilmiştir. Babai isyanı ardından Anadolu'daki Alevi grupların bazılarında Erdebil etkisini oldukça erken bir döneme taşımak mümkün hale gelmektedir. Safevi etki alanı olarak bilinen bölgeler Babailerin etki alanı ile aynı idi (Bahadır, 2004, ss. 36-41).

16. yüzyılı için bu bölgede medrese ve zahir ilim çevresi yaygın olmadığı görülmektedir. Zira bu anılan bölgelerde Alevi meşrep tekkelerin varlığı arşiv kayıtlarında mevcuttur. 1576 tarihli Tahrir defterinde başlıca şu tekke ve zaviye isimlerine rastlıyoruz: "Çandır'da Şahruh Bey Zâviyesi, Karıderesi Köyü'nde Hacı İbrâhim Zâviyesi, Osman Paşa nahiyesinde Emirci Sultan Zâviyesi, Kanak-ı Zir'in Fakihlü Köyü'nde Yunus Halife Zâviyesi, Kanak-ı Bâlâ'nın Hamza Abdal Kışlası'nda Şahverdi Fakih Zâviyesi, Akdağ'da Kılıç Abdal Zâviyesi, Emlâk nâhiyesinin Can Abdal Köyü'nde aynı adlı bir zâviye, Çubuk'un Toklu Köyü'nde Seyyid Selâhattin Zâviyesi" (Koç, 2021, s. 71).

Sümer (1974, s. 320), bunların dışında şu listeyi ekler. Alıklı yöresinde Erbağ zaviyesi, Baltı yöresinde Yusuf Abdal, Gedük yöresinde Seyyid Sellatin, Akdağ yöresinde Kılıç Abdal, Torman Köyü'nde Ali Derviş, Boğazlıyan da Yol Kulu, Aşağı Kanak'ta Yunus Halife zaviyesi bulunuyor. Yine Karadere Küragın Köyü'nde evladı Hacı Bektaş'tan Çakır Minnet postta bulunuyordu (Koç, 2021, s. 83). Belirtmek gerekir ki, bu zaviyeler XIII. yüzyıldan beri bölgede faal durumda idiler. Bölgede Hacı Bektaş tekkesinin etkili olduğu, onlara bağlı çeşitli yerleşim yerlerinin bulunduğu bilinmektedir. Böyle bir alanın Arzuman Ocağı ve talip toplulukları açısından oldukça iyi bir sosyal ortam sağladığı düşünülebilir. Bu aşiretlerin Babai İsyanı öncesinde de burada olup, bunlardan bir kısmının isyan sonrasında Bulgar Dağı'na saklanıp 14. yüzyılın ortalarından itibaren tekrar gelmiş olmaları mümkündür.

Burada asıl soru Arzuman Ocağı temsilcilerinin ne zaman ve nereye yerleştikleri sorusudur. Safevilerce Arzumanlılara verilen hilafetnamede, kendi yetkilendirildiği alanı ve aşiretleri bize söylemektedir. "Kıvrıl, Çivril ve Kanak Ağaç Koyunlusu, İnallı, Ballı ve Şam Bayadı halifeliğidir." Hilafetnamede yazılanlara göre Kıvrıl, Çivril ve Kanak yerleşim bölgeleridir. Kıvrıl Köyü günümüzde Boğazlıyan'a bağlı Yeşilyurt Köyü'dür. Çivril, Hacı Bektaş'a bağlı olup günümüzde aynı adı taşımaktadır. Kanak ise Yozgat Sarıkaya'nın güneybatı kısımlarını göstermektedir. Arşiv kayıtlarında Kanak ikiye ayrılmakta, kuzey kısımları Kanak-ı Bala, daha güneydeki bölümler ise Kanak-ı Zir olarak geçmektedir. Kanak-ı Zir ya da aşağı Kanak Sarıkaya'nın batısında, Kanak suyunun altından bu günkü Kadılı Köyü'nden güneye doğru

olan bölgeydi (Sümer, 1974, s. 325). Kanak-ı Zir'in bazı köyleri; Poyrazlı, Uyuk Kışla, Ömerli, Ali Fakihlü köyleridir (Cenk, 2006, s. 61). Arzuman Ocağı'na bağlı grupların bu alanların içinde olduklarını bilinmektedir.

Bu bölgede 1430 yılı gibi erken bir dönemde Ağcalı, Kızıl Kocalı ve Ağca Koyunlu oymağının orada bulunduğunu biliyoruz (Sarı, 2018, s. 122). "15. yüzyıldaki kayıtlarda ise Yozgat ve komşu yörelere yerleşen ve Boz Ok adıyla anılan oymakların başlıcaları Kızıl Kocalı, Salmanlı, Ağcalı, Çiçeklı, Zakırlı, Mesudlu, Ağca Koyunlu, Kavurgalı, Demircili, Şam Bayadı, Söklen, Hisar Beğlü, Karalı ve diğerlerinden oluşmaktadır" (Sümer, 1974, s. 313). Burada bahsedilen bazı oymaklar asıl büyük aşiret olan Ağcalı, Ağca Koyunlu ve Şam Bayadı gibi aşiretlerin alt gruplarından oluşmaktaydı. Arşiv kayıtlarında, bu bölgedeki köylerin Ağcalı ve Ağca Koyunlu ve Şam Bayadı gibi oymaklar tarafından kurulduğu söylenmektedir. 1575-1576 yılında sancağın toplam nüfusu 125.000 civarında idi (Koç, 2021, s. 15).

Arzumanlıların evliyası olan Bozoğlan ya da Arzuman Yunus'un ölümü akabinde, ocak mensupları Bozok bölgesine gelmiş olmalıdır. Zira Bozok bölgesine, Çukurova bölgesinden daha önce yerleşildiğini söyleyebiliriz. Bozok'taki Arzumanlıların içinde bulunduğu aşiretin Ağca Koyunlular olduğu halifelik beratında görülmektedir.

Sümer (1992, ss. 186-187), Şah Tahmasb döneminde Ağca Koyunluların başında Ali Halife'nin bulunduğunu söylemektedir. Ali Halife sadece Ağca Koyunluların değil, Ağcalıların başında da görünmektedir. Arzuman Ocağı'nın elindeki hilafetnamede Ali Halife'nin de adı geçmektedir. Hilafetnameye göre Ali Halife Hakk'a yürüyünce geride oğlu-kızı kalmadığı için onun yerine Arzumanlılardan Hüseyin oğlu Yunus, halife olarak kabul edilir.

Gerek kendi ellerindeki hilafetnamede, gerekse aynı döneme ait birçok arşiv belgesinde, hem Ali Halife, hem de Yunus Halife'nin adının bulunması birbirini tamamlayan bilgilerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısında da Arzuman Ocağı'nda söz sahibinin Yunus Halife olduğuna ilişkin hem hilafetnamede, hem de arşiv belgelerinde bir birini doğrulayan bilgilerin bulunması büyük şanstır. Arşiv kayıtlarında Kanak-ı zir Fakihlü Köyü'nde bulunan Yunus Halife tekkesinden bahsedilmektedir. Arzumanlıların bulunduğu bu bölgedeki tekkenin onların olması muhtemeldir. Fakihlü Köyü günümüzde Yozgat'a bağlı Yeni Fakihlü İlçesi olmalıdır. Kanak-ı Zir'deki Fakihlü Köyü'ndeki derviş Nasuh da Yunus Halife Zaviyesinin meşihatını elinde tutmaktadır (Koç, 2021, s. 108). Burası ile ilgili vergi tablosunda Fakihlü Köyü'nde vergiden muaf kimse bulunmuyordu (Koç, 2021, s. 154). Daha sonraki dönemde bu bölge ile ilgili belgelerin olmaması ayaklanma sonrasında tekkenin kapanması ile ilgili olmalıdır.

Bölgeyi iyi tanıyan yöre araştırmacısı Kemal Cenk, şimdiki adı Yeni Fakihlü olan yerleşim yerinin eski adının Karadere daha önce de Kara Fakihlü olduğunu söylemektedir. Cenk'e göre Yozgat Karadere nahiyesi, Kara Fakihlü ve Arıklı'yı Ağca Koyunlular kurmuşlardır. Kara Fakihlü, Karadere'nin en büyük köyü olup, burada bir cami görevlisi bulunmuyordu. Halkın hafızasında Kara Fakihlü Köyü'nün Hacı Bektaş tarafından verildiği söylenmektedir (Cenk, 2006, ss. 64-67).

Karadere'nin Ağça Koyunlular tarafından kurulduğu bilgisi önemlidir. Çünkü Yunus Halife'ye verilen hilafetnamede onun Ağça Koyunlulara mensubiyeti bildirilmektedir. Arzuman Ocağı'nın başında, 1570'lerde kimin olduğu bilinirken, yaklaşık yaşadığı yerin de günümüzde Yozgat Yeni Fakılı civarında olduğu anlaşılmaktadır. Onların da dâhil olduğu Şah İsmail ayaklanması esnasında gönderilen emirnamelerde, Bozok ve Kırşehir adının geçmesi, onların yaşadığı yerin arşiv kayıtlarınca da tescillenmesi anlamına gelmektedir.

Yine onların dâhil olduğu Şah İsmail ayaklanması 1578 tarihinde olmuş ve Şam Bayadı aşiretine dayanmıştı. Arzuman Yunus'un Şah İsmail ayaklanması ile ilişkisini bilinmektedir. Şah İsmail ayaklanmasının Kırşehir ve Bozok çevresinde etkili olması (Akdağ, 1975, s. 322), onların yaşadığı bölgeye dair önemli göstergelerden birisidir. Arzuman Yunus'un Şah İsmail ile Hacı Bektaş'a kurban kesmeye gitmesi, Hacı Bektaş tekkesinin buraya çok yakın olduğunun ve günümüzde Hacı Bektaş'a çok yakın bulunan Çivril Köyü'nün de onların etkinlik alanında olduğunun önemli bir göstergesidir. Burası aynı zamanda Osman Paşa (Emircem Sultan) tekkesinden Hacı Bektaş Kırşehir'e giden yol üstündeydi (Cenk, 2006, s. 48).

Bu bilgilerin ardından 16. yüzyılda Arzuman Ocağı'nın başında, Hüseyin oğlu Yunus Halife'nin bulunduğu, Halife'nin kendi adıyla anılan bir tekkesinin olduğu, ocağın yaşadığı yerin de eski adı Kanak-i Zire bağlı Kara Fakihlü, yeni adıyla Yeni Fakihlü adındaki ilçe olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

5. Bozok Bölgesindeki Horasan Erenlerine Mensup Tekke ve Zaviye Mensuplarının Ayaklanmaları

Arzuman Ocağı mensuplarının 16.yy.da Bozok'ta yaşananlardaki rolü ve onların bundan nasıl etkilendikleri sorusu oldukça önemli bir sorudur. 16. yüzyıldaki Bozok bölgesinde gerçekleşen ayaklanma merkezleri ile Arzuman Ocağı'na bağlı olan aşiretlerin yaşadıkları bölgelerin yakın bir alanda buldukları anlaşılmaktadır. 16. yüzyıl Bozok bölgesinde meydana gelen ayaklanmaların hemen hemen tamamının birbirine çok yakın bölgelerde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde Yozgat sahası ile Bozok sahası aynılaştırılmaktadır. Fakat durum oldukça farklı olup, 1556 yılından itibaren Bozok ve Akdağ olmak üzere ikiye ayrılmış, Bozok kazasına, Baltı, Karadere, Kanak-ı Zir, Sorgun, Delice Özü ve Süleymanlı gibi bölgeler dâhil olmuştur. Akdağ kazasına, Akdağ, Kana-ı Bala, Alikı, Boğazlıyan, Emlak, Gedik ve Çubuk nahiyeleri dâhil olmuştur (Gülten, 2019, s. 130). Koç ise daha geniş bir sahayı Bozok içine dâhil etmektedir. "Bozok Yozgat ili sınırlarıyla güneyde bugün Kayseri'ye bağlı Sarıoğlan ve Felahiye merkezlerini, doğuda da Sivas'a bağlı Şarkışla ve Gemerek civarını içerisine alan bir "Bozok Sancağı" olduğunu ifade etmek gerekir (Koç, 2000). Bozok denen bölge günümüzde Kırşehir'in kuzeyi ile Yozgat'ın güneyi arasındaki bölgeyi kapsamaktadır. Celali ayaklanması olarak adlandırılan ayaklanmalar da, 16. yüzyıldaki Bozok sahasının ya içinde, ya da çok yakın bölgelerinde gerçekleşmiştir.

Her üç ayaklanmanın da Bozok merkezli olmasına rağmen, yayıldıkları sahalarda Sivas, Tokat, Maraş ve Malatya olduğu görülmektedir. Bu durum aşiretlerin bu bölgelerdeki yaygınlığı ve aralarındaki canlı ilişkiye bağlı olarak aşiret dayanışmasını göstermektedir. Diğer yandan bu aşiretlerin bağlı olduğu tekke ve zaviyelerin de yaygınlığını anlatmaktadır.

Bu bölgedeki Türkmen grupların değer verdiği ocaklardan birisi de Arzuman Ocağı'dır. Arzuman Ocağı'nın Babai İsyanı'ndan sonra, Baba Zünün İsyanı'ndaki durumu net olmasa da, ikinci defa büyük bir isyana destek verdiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 1570 yılı öncesinde Yunus Halife'nin, hilafetnameden ocağın başında bulunduğu anlaşılmakta ve ayaklanma vesilesi ile yine arşiv kayıtlarında isminden çokça bahsedilmektedir. Arzumanlıların ellerindeki hilafnamede adı geçen Şam Bayadı, Ağça Koyunlu, İnallı ve Balı ile birlikte Ağcalı Türkmen grupların 1530 tarihli Tahrir defterlerinde Bozok'ta en kalabalık nüfusu oluşturdukları görülmektedir (Koç, 1575, s. 193). Sümer'e göre aynı dönemde, Söklenler, Ağcalular, bu boyun Hacılar obası Ağca Koyunlular ve Şam Bayadı, Safevilerin en önemli destekçileriydi (Sümer, 1974, s. 320).

Son zamanlarda ortaya çıkan hilafetnamelerden, Safeviler ile bu bölgedeki Türkmenler arasında canlı bir irtibat bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu irtibatlarının olması, onların bölgedeki siyasal hâkimiyetine hizmet etme gayretinin bir parçası olarak görülüp görülmeyeceği ayrı bir tartışma konusudur. Osmanlı arşiv belgelerinde bu ayaklanmalardaki durum anlatılmasına rağmen, Safeviler'in bölgeyi işgal etme hayali kurduğuna ilişkin pek bilgi bulunmuyor. M. Akdağ gibi bazı tarihçilerin meseleyi başka cepheden gören yaklaşımları kimi ideolojik bakış açılarına kurban edilmektedir. Son dönem tarih çalışmalarında, modern bir kurguyla bu dönem Alevilerini; "Safeviler'in güdümünde hareket eden guruplar" olarak sunması tartışma konusudur. Daha da önemlisi, Anadolu'daki Alevi ocaklarının Osmanlı bu gölgeye gelmeden çok önce Safeviler ile zaten ilişkisi bulunmaktaydı.

Bu nedenle, bölgedeki beyliklerin ve devletlerin siyasi mücadelelerini ve ilgili coğrafyada hakimiyet elde etme siyasetlerini göz ardı ederek bu hareketleri Osmanlı devletine yönelik bir arkadan vurma girişimi gibi görmek doğruyu yansıtmaz. Esasında bu ayaklanmaları, Osmanlı'nın sahaya gelip vergi ve yolsuzlukla oluşan rahatsızlığa itiraz olarak değerlendirmek konunun izahında kolaylık sağlayacaktır. Yani aynı dönemde başta Suhte ayaklanmaları olmak üzere Horasan erenlerine bağlı tekke ve zaviyelerin dışında kalan farklı çevrelerin de ayaklanmalara destek verdiği bilinmektedir (Akdağ, 1975, ss. 355-452). Bu hilafetnameler daha çok inanç ve dini uygulamalarda otorite olarak ocakları öne çıkartmakta, Osmanlı devleti ile bir mücadeleyi ögütleyen bilgiler bulunmamaktadır.

6. Şah İsmail Ayaklanması ve Arzumanlılar

Arzuman Ocağı mensuplarının Bozok'ta kimi hareketlerde adları geçmese de ilişkilerinin olmayacağını düşünmek zordur. Aynı bölgede bulunmaları, daha da önemlisi Arzumanlıların kendilerinin de bağlı

olduğu Ağça Koyunluların, Baba Zünnun ayaklanmasında aktif desteği bilinmektedir. Ama onların Şah İsmail ayaklanmasında bu hareketin bir parçası olduğu oldukça açıktır. Hilafetnamede, Yunus Halife'nin, halifelik beratını kendisinin de bağlı olduğu Ali Baba'nın Hakk'a yürümesinden sonra aldığı bildirilmektedir. Sümer (Sümer, 1992, ss. 186-187), Ali Baba'nın Tahmasb döneminde yaşadığını ve Ağça Koyunlular ve Ağcalılar'ın başında olduğunu kaydetmektedir. Ali Baba ile ilgili bir arşiv belgesi Savaş tarafından yayınlanmıştır (2018, s. 201). Bu belgeye göre kendisi Artukabad'ta (Sivas Gürün-Kangal) görülmektedir. Yine akrabalarının bazılarının isimleri sayılarak bunların Rafizi mülhit olduğu, halife namına çalıştıkları bildirilmektedir (Savaş, 2018, s. 201). Hilafetnamede yazılanlara göre, Arzuman Yunus, Ali Baba'nın sağlığında onun talibi olarak faaliyet yürütmüş, onun ölümünün ardından Safevilere gidip onun yerine halife olarak kabul edilmiştir.

Hilafetnamede Ali Baba öldüğünde oğlu ve kızı olmadığı, bu nedenle hem talibi, hem de nefes evladı olarak Yunus Halife'ye hilafetname verildiği yazılıdır. Bu durum bize Arzumanlılar ile Erdebil Dergâhı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu dönemde yukarıda değinildiği gibi yaşadıkları yerin Bozok sancağında Kanak-ı Zir civarı olup, Fakihlü Köyü'nde onun adıyla tekke bulunmaktaydı. 1576 yılı tahrir defterinde Kanak-ı Zîr'in Fakihlü Köyü'nde Yunus Halife Zâviyesinin adı geçmektedir. Arşiv belgelerinde Yunus Halife'den sıklıkla bahsedilmesi onun oldukça faal birisi olduğunu göstermektedir. Bu dönemde geniş bir sahayı etkisi altına alan Şah İsmail ayaklanmasında etkin rol oynayan ilk üç kişiden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Arzuman Ocağı'nın da aktif olarak katıldığı bu ayaklanma ile ilgili bilgiler oldukça karışıktır. Konuyla ilgili çalışmalarda yer yer birbirinden farklı anlatılar kendini göstermektedir.

Sümer'e göre (1974, s. 134), bütün Kızılbaşlarca çok sevilen Safevi şahı II. Şah İsmail'in, 1576 yılında ani ölümü, birçok yerde düzmece Şah İsmail'in çıkmasına neden olmuştu. Bozok'taki Şah İsmail ayaklanması ile Maraş'ta olan Şah İsmail ayaklanması birbirinden farklı olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu bölgelerin birbirine yakın olması ve ayaklanmaların çok yakın tarihler arasında meydana gelmesi bu ihtimali zayıflatmaktadır. Arşiv kayıtları bunun iki ayaklanma değil, tek ayaklanma olduğunu göstermektedir (Söylemez, 2004, ss. 71-90).

Düzmece Şah İsmail'in kimliği ile ilgili bilgiler net değildir. Kimi çalışmalar onu Şam Bayadı içinden çıkan birisi olarak tanıtırken, Kütükoğlu ise (1993, s. 14), Şah İsmail'i, "İran'dan gelen Farsça'dan başka dil bilmez birisi" olarak değerlendirmektedir. Savaş'ın (2018, s. 197) tespit ettiği belgede ise, "Şam Bayadı Türkmen taifesinden olan Şah İsmail namına Arabistan'dan gelip gece insanları toplayıp gündüz gizlenerek faaliyetlerini sürdürmüştür" ifadesi yer almaktadır.

Şah İsmail ile ilgili ilk şikâyetler, Serdar Lala Mustafa Paşa'ya Maraş tarafından Zülkadiriye beylerbeyi ve Elbistan kadısı tarafından bildirilir. Yeni İl ve Bozok kadılarına gönderilen hükümde Şam Bayadından birisinin ortaya çıkıp "Ben Şah İsmail'im" deyip Sultan Korusu Karasu ve Arslantaş

mevkiinde bazı eşkıyayı başına toplayıp sonra Bozok'taki Kızılbaş halifesi ile ilişki kurduğu bildirilmektedir. Bu bilgiler, ilk ayaklanma yeri olarak Maraş-Malatya arasındaki Sultan Korusu-Arslantaş'ı işaret etmekte ve hareketin ilk başlangıç yeri olarak göstermektedir.

Kısa süre içinde Yeni İl olarak bilinen Sivas'ın güneyi Maraş ve Malatya'nın kuzeyinde bu ayaklanma genişlemiş, daha sonra Bozok bölgesinde ciddi bir güç olmuştur. Bunun ardından ilk etapta önlem olarak Türkmen sancak beyi Şah Murat Bey ve Bozok mirilvası Çerkez Bey'e, bu kişilerin mahkemeye getirilmesi için emir verilmiştir. Emirnamede; "Yeni İl kazasına tabi Bıyıklı Yaylağında taraftarları var. Bunlardan Yunus Namı mülhit ile bazı eşkıya toplanıp ayaklanma istekleri belli olmuştur" (Savaş, 2018, s. 197). Bu emirler Ayıntap, Bozok ve Kırşehir bölgelerine gönderilmiştir (Kütükoğlu, 1993, s. 13).

Şah İsmail'in Bozok'ta ilişki kurduğu kişinin Arzuman Ocağı'ndan Yunus Halife olduğu görülüyor. Bu ayaklanmada iki farklı Yunus Halife olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi Yeni İl'deki Köse Yunus, diğeri Bozok'taki Yunus Halife'dir. Köse Yunus ayaklanma esnasında yakalanıp Şah İsmail hakkında bilgi veren kişidir. Kütükoğlu'nun (1993, ss. 13-14) verdiği bilgiye göre, Boybeyli yaylağında yanına gelenlere "Şah İsmail budur" diye tanıtıp, ayaklanma yapmaya hazırlanırken Bozok beyinin kuvvetleri tarafından ele geçirilen Köse Yunus'un anlattıklarına göre, "Şah İsmail Vilayet-i Acem'den Şah İsmail namına geldi. 1577 kışını Amik ovasında geçirip, sonra Yeni İl'de (Sivas) Kemer ve Pehlivanlı aşireti ile yaylaya çıktı. Kendisi Farisi konuşur, orta boylu Köse sakallı ve uzun saçlıdır" (Kütükoğlu, 1993, s. 13). Bu ifadelerde Bozok ile ilgili bilginin bulunmaması, ayaklanmanın daha sonraki Sivas ayağında yakalandığı da ilk akla gelendir Köse Yunus'un verdiği bilgilerin gerçek olmaktan çok, ayaklanmanın başı olan Şah İsmail'i koruma maksatlı olması daha isabetlidir.

Burada önemli olan husus, Kütükoğlu'nun (1993, ss. 13-14) dikkat çektiği Şah İsmail'in Farsçadan başka dil bilmeyişi meselesidir. Bu dönemde Safevi Devleti'nin yönetici kadrosunda sekreterlik kısmında Farsların varlığı bilinmektedir. Fakat özellikle ordu çevresinin tamamına yakını Türkmenlerden oluşmaktaydı. Üçüncü unsur olarak, Azerbaycan içindeki Talişler'in ilk başlarda bu hareketi destekleseler de, daha sonraları çok öne çıkmadıkları görülmektedir. Bunlardan birisinin Safevi propagandası için Anadolu'ya geldikleri ile ilgili bilgi bulunmuyor. İlk başlarda Safevileri destekleseler de daha sonra bunların devlet bürokrasisinde görev almayıp, daha geri planda durdukları anlaşılmaktadır. Zaten Safevi devlet bürokrasinin askeri kanadının Türkler tarafından, sekreterlik kısmının ise Farslarca yürütüldüğü bilinmektedir (Baharlu, 2021, ss. 118-124). Kütükoğlu'nun (1993, ss. 13-14) Safevi propagandacı tezinin sıhhatinin tartışma konusu olduğunu söylemek mümkün veya Safevi siyasi ve dini referanslarından istifade ederek aşiretlerin maruz kaldıkları muameleye karşı yeni bir söyleme geliştirmeleri ve bu söylem etrafında Düzmece Şah İsmail olarak da ayaklanma çıkarmaları arasındaki ince çizgiye dikkat edilmesi gerekmektedir.

Yukarıdaki verilen kayıtların değerlendirmesine gelince günümüzde tespit edilen halifelik beratlarında, İran'dan gönderilen propagandacı örneğine pek rastlanmıyor veya propagandacı adıyla tespiti eğer varsa Safevi sahasındaki arşivlerden tespit edilebilir. Bir başka takip edilebilecek yer ise Erdebil Tekkesidir ve yine eğer tutulan kayıtlar varsa buradan da doğrudan gönderilen kişiler ve görevleri hakkında daha net şeyler söylenebilir. Anadolu'daki halifelerin tamamı buldukları yerden gidip, oradan halifelik beratı alıp gelenlerden oluşmaktaydı. Benzeri şekilde izah isteyen bir başka konu ise Şam Bayadı arasından çıkıp yayılan bu ayaklanmanın başındaki kişi Farsçadan başka dil bilmiyorsa aşiretlerle nasıl anlaştığı üzerinde durulması gereken bir konudur. Muhtemelen bu anlatı Şah İsmail'i koruma amaçlı olarak söylenmiş ifade olabilir.

Sümer (1974, s. 316), ayaklanmanın başlangıcı ile ilgili farklı bir görüş dile getirmektedir. Sahte Şah İsmail'in Bozok Şam Bayadı oymağı arasından çıktığını bildirmektedir. Fakat olayların gelişiminden anlaşılan şudur: Maraş, Malatya-Darende arasında Arslantaş, Sultan Korusu mevkiinde (Aksüt, 2014, s. 84) Şam Bayadı arasında çıkan Şah İsmail, etrafına 200 atlı toplamış ve kendilerine yakın olan Yeni İl'e doğru ayaklanma genişlemiştir.

İlginç olan, Pir Sultan Abdal'ın da aynı ayaklanmanın parçası olduğu dair tespittir. Savaş, Bayrak tarafından ortaya atılan Pir Sultan'ın da bu ayaklanmaya dâhil olduğu görüşünü isabetli bulmaktadır. Savaş (2018, s. 53), "Pir Sultan'ın Şeyh Haydar adıyla önemli rol oynadığını söyleyebileceğimizi sanıyoruz" demektedir. Şah İsmail ayaklanmasının Sivas ayağında Yıldızeli ve Şarkışla önemli yerlerden birisidir. Buralarda Şam bayatlarının yerleşik olduğu biliniyor. Pir Sultan'ın şiirleri arasındaki bu şiir tarihte yaşananları anlatır gibidir.

*"Şah yıldız dağında sema eyledi.
Bir ayaküstünde bin bir kelam söyledi.
İndi Banaz'ı hoş vatan eyledi.
Hayli devr ü zaman geçti orada." (Savaş, 2018, s. 53).*

Bu dizeler bu olayla ilgili bağlantıyı bize vurguluyor olabilir. Şah İsmail'in uzun bir süre Yeni İl'de kaldığını Osmanlı arşiv kayıtlarından bilinmektedir. İlk dörtlükte anlatılan Şah'ın Yıldız Dağı'nda semah eylemesi, Banaz'ı vatan eyleyip burada devr ü zaman geçirmesi dizeleri bu durumu anlatmaktadır. Şah İsmail'in, Yeni İl'de Kemerli ve Pehlivanlı aşiretleri ile yaylaya çıktığı, onlar arasında kaldığı biliniyor (Kütükoğlu, 1993, s. 13). Bu dizelerden Şah İsmail'in Yıldızeli Banaz Köyü'nde Pir Sultan Abdal'ın yanında kaldığına hükmetmek mümkün hale geliyor. Aynı şiirin devamındaki dizelerde ise daha ilginç bir durum söz konusudur:

*"Koca Şah Uruma bir elma saldı,
Dolandı Urumu Banaz'a geldi,
Pir Sultan elmaya bir tekbir kıldı,
İnsan taaccüpte kaldı orada" (Savaş, 2018, s. 53).*

Yukarıdan beri Rum Diyarında faaliyet yürüten ocak, ocakzade ve halife, pirlere Şah İsmail veya Safevilerle bağlantısı ise bu ikinci dizededir. Dizede, Şah'ın Pir Sultan'ın tekbirlediği elmayı, Uruma salmasıdır. Horasan marifetine göre, elma Hz. Muhammed Peygamberin miracında, Allah tarafından gönderilen yiyecekler arasında olup, davet nişanesi olarak kabul edilir. Nurettin Gediklioğlu Dede, eskiler tarafından şeker olmadan önce elmanın davet aracı olarak görüldüğünü aktarmakta ve elmayı da bununla izah etmektedir. "Dolandı Urumu Banaz'a geldi" derken önce batı bölgesi yani Bozok çevresine elma ile ayaklanma için haber ve davet gönderip, daha sonra oralarda ayaklanma için çaba gösterdiğini anlatıyor olabilir. Ardından Banaz'a geri dönmüş olmalıdır.

Aslında olayların seyrine bakıldığında, bu durumun oldukça net dizelere dökülmüş olduğuna hükmetmek mümkündür. Ayaklanmanın baş aktörü olan Şah İsmail'in sürekli yer değiştirdiği ihbarlardan anlaşılmaktadır. En azından birbirine uzak olmayan Bozok, Sarıkaya ve Sivas Yıldızeli ve Şarkışla arasında sürekli yer değiştirmiş olması anlaşılır bir durumdur.

Pir Sultan ile ilgili çalışmalarda tarihsel aralık ve yer itibarıyla bu ayaklanmada bulunması oldukça mümkün hale gelmektedir. Daha da önemlisi dizelerindeki Pir Sultan Abdal'ın Şah ile iletişimidir. Şiirde adı geçen şahın bizim bildiğimiz Safevi şahları değil, ayaklanma önderi Şah İsmail olması daha isabetlidir. Çünkü ne Safevi şahları o dönemde Anadolu ya gelmiş, ne de Pir Sultan'ın Safevi sahasına gittiğine dair bilgi bulunuyor. Pir Sultan'ın, bu ayaklanmaya dâhil olan Arzuman Ocağı'nı bildiği "Gece gündüz Arzuman'ın Kerbela, Gidelim gaziler imam aşkına," dizesinden anlaşılmaktadır. Yine şiirin devamında "Sarıkaya derler Şahın korusu" derken, Yıldız eline yakın olan bölge, Sarıkaya aklı gelmektedir. Rıza Bektaş ayaklanmadan sonra Sarıkaya'ya yerleştiklerini bildirmektedir. Günümüzde bu bölgeye orman çok yakındır. Geçmişte bu yerleşim yerinin ormanın içinde olduğunu düşünmek mümkündür. Gölpınarlı ise bu dizelerle asilere toplanılacak yer gösterilmiş olduğunu düşünmektedir (Gölpınarlı, 1991, s. 91).

İsyanın Bozok bölgesine taşınmasında o dönemdeki aşiretlerin farklı bölgelerde olan kollarının bunda önemli rolü olmuştur. Kemerli aşiretinin aynı dönemde ve Sivas bölgesinde yerleşmiş olduğu görülüyor. Pehlivanlı aşiretinin ise Maraş, Sivas ve Bozok'ta mensupları bulunuyordu. Şam Bayadı ise Sivas ve Niğde bölgesinde bulunuyordu (Türkay, 1979, ss. 506, 625, 693). Yine hilafetnamede adı geçen Şam Bayadı'na ait, Sivas Şarkışla ve Kanak-ı Zir bölgesinde birçok yerleşim yeri bulunuyordu (Sümer, 1974, s. 316). Ayaklanmanın Yozgat çevresine taşınmasında bu aşiretlerin bölgedeki akrabalarının önemli rolü olmalıdır. Koç'un isabetli tespitinde olduğu gibi, aşiretler arasındaki akrabalık ve dayanışma, bu ayaklanmaların genişlemesinde ve direnç kazanmasında oldukça etkili olmuştur. Daha sonra bu ayaklanmaya öncülük eden Şam Bayatlarının bağlı olduğu Bozok, Kanak-i Zir'de Arzuman Ocağı'nın desteğini aldığı anlaşılıyor.

İsyanın başlaması itibarıyla Hacı Bektaş tekkesinde kurban kesilmiştir (Gülten, 2019, s. 140). Hilafetnamede adı geçen Çivril, günümüzde Hacı

Bektaş merkezine çok yakın bir yerde bulunmaktadır. Bu dönemde Hacı Bektaş tekkesinin, Safevi guruplarını destekleyenlerin de uğradığı ve saygı duyduğu bir yer olması oldukça ilginçtir. Bu dönemin ardından Osmanlı Devleti'nin bu ayaklanma bölgelerinin merkezinde yer alan Hacı Bektaş tekkesinin dini bir otorite olarak yükselmesine katkı yapıp, onun aracılığı ile tekkeden siyasallaşarak bölgeyi kontrol etmeyi hesaplamış olmasına şaşmamak gerekir. Yukarıda söylendiği gibi, Orta Anadolu'da patlak veren dört büyük ayaklanma Hacı Bektaş'a çok yakın olan Kanak-ı Zir bölgesi ve çevresinde çıkmıştır.

Bu sorunun sadece askeri yöntemlerle çözümünün mümkün olmadığı, söz konusu sorunların çözümüne yönelik yukarıda ifade edilen yeni arayışların da bunun bir parçası olduğu Köprülü ve Faroqi gibi tarihçiler tarafından bazı çalışmalarında işlenmiştir.¹² Hacı Bektaş tekkesine gönderilen Balım Sultan ve Sersem Ali Baba'nın misyonunun, siyasi taleplerinden dolayı "Kızılbaş" adını alan toplulukları dönüştürme hedefinden çok, Bozok bölgesinin ayaklanmacı özelliklerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olması daha muhtemeldir. Çünkü bu bölge halkının her ne kadar Bektaşiliğe bağlı olmasalar da, Hacı Bektaş tekkesini çok önemsedikleri görülmektedir. Şah İsmail ayaklanmasına katılanların bu ayaklanma öncesinde Hacı Bektaş tekkesinde kurban kesmesi bununla ilgili olmalıdır.

Şah İsmail hareketini destekleyenlerin Osmanlı kuvvetleri ile girdikleri şiddetli çatışmalarda oldukça dirençli çıktıkları anlaşılmaktadır. Bozok'ta meydana gelen savaşta Çevşit oğlu Hüseyin "muhkem bir cenk ile" ele geçirilmiştir (Savaş, 2018, s. 197).

Bu ayaklanmanın, Yeni İlyani Sivas, Yıldızeli, Şarkışla ile Maraş'ın Kuzeyi ve Malatya'nın Hekimhan'a kadar olan bölgeyi kapsadığı anlaşılmaktadır. Ayaklanmanın son zamanlarında ise Malatya'nın Fırat sınırına kadar olan bölgesi de dâhil olmuştu. Ayaklanmanın ilk çıktığı bölgelerdeki Salman aşireti gibi aynı isimdeki aşiretlerin varlığı, bu ayaklanmanın yayılmasında çok etkili olmuştur. Kimi zaman ayaklanma bölgelerinden gelen istihbaratlar çerçevesince müdahaleler bulunmaktaydı. Ayaklanmacıların yaptıkları bir toplantı yerel yöneticiler tarafından tespit edilmiş, baskına uğrayacaklarını öğrenip dağılmışlar ve yakalanmamışlardı. Bozok Beyi olan Çerkez Bey'e gönderilen bir başka hükümde; onun bölgede yaptığı faaliyetler anlatılmakta, ayaklanmacıların bir an evvel yakalanması için talimat verilmektedir.

Her ne kadar isyanın başlangıç yeri tartışmalı olsa da, en ateşli dönemini Bozok çevresinde geçirdiği, en çok kuvvet bulunduğu yerin de bu bölge olduğu anlaşılmaktadır. Akdağ da (1975, s. 322), Şah İsmail ayaklanmasının 1578 tarihinde Şam Bayadı aşiretine dayanıp, Kırşehir ve Bozok çevresinde etkili olduğunu söylemektedir. Koç'un verdiği aşiret listesinde en kalabalık

¹² Köprülü ve Faroqi'nin bu konudaki araştırmalarının değerlendirmesi için bakınız: İbrahim Bahadır, "Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nin Dini Merkez Olarak Yükselme Süreci", *Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Veli: Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden*, 2010, ss. 223-247.

Türkmen grubu Şam bayadı'dır. Aynı dönemde Şam Bayadı'nın, Arzuman Ocağı'na bağlı olduğu ellerindeki hilafetnamede görülmektedir. Bir o kadar önemli bir durum da, günümüzdeki Arzuman Ocağı'na bağlı grupların tamamının Şam Bayadı aşiretinden olduğunun anlaşılmasıdır.

Bozok beyine gönderilen hükümde, "Şah İsmail'in o bölgede bulunduğu, bedbaht nice kimseyi kandırdığı, halen yakalanamadığı" söylenmektedir. Şah İsmail ile ilgili en çok hükmün Bozok Çerkez Bey'e gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Savaş, 2018, s. 51). Şah İsmail'in halifeleri olarak Şam Bayadı'ndan (Arzuman) Yunus Halife ve Pehlivanlu Cemaatinden Düşeroğulları bulunmaktadır. Şah İsmail'in veziri olarak da Han Piri görünmektedir (Kütükoğlu, 1993, s. 13). Yunus Halife'nin, Şah İsmail ayaklanmasında faal olarak çalıştığı, halkla toplantılar yaparak ayaklanmaya hazırlandığı anlatılmaktadır (Sümer, 1974, s. 316). Bir başka belgede, Şam Bayadı cemaatinden (Arzuman) Yunus Halife ve Cemaat-i Pehlivanlu'dan Düşeroğulları adında birisi ile 40 civarında evde toplandıkları, Akdere çevresinde bir başka yerde ise 15-16 evleri olduğu, buralarda 100 civarında ehli fesadın toplandığı bildirilmektedir. Düşeroğlu ile Yunus Halife'nin Safeviler'den gelen bir başka ışık ile beraber Pehlivanlu cemaati içinde saklandıkları, istenmelerine rağmen, bu cemaatin onları vermediği belirtilmektedir (Savaş, 2018, s. 51).

Şah İsmail'in Bozok'ta Kızılbaş halifesiyle beraber Hacı Bektaş'ta kurban kesmesi olayını (Savaş, 2018, s. 52), ayaklanmanın başarılı olması için yapıldığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Son zamanlara kadar halk arasında, bir işe başlarken kurban kesilme geleneği bulunmaktaydı. Aslında ilginç olan, daha sonra Aleviler arasında ayrışma konusu haline gelen Hacı Bektaş tekkesinin bu dönemde Safevileri destekleyenlerce kutsanır olmasıdır. Bu dönemin ardından tekkeye gelen Balım Sultan ve Sersem Ali Baba'nın, "Kızılbaş" grupları dönüştürmenin bir aracı olarak görüldüğünü var saymak daha isabetlidir. Hacı Bektaş tekkesinin ideolojik mücadelenin aracı olarak değerlendirildiği görülmüyor. Bunun için bütün tekkelerin baba, dede atamalarının ilk elden Hacı Bektaş tekkesinin oluru ile yapılması emrinin verilmesi, bunun en önemli kanıtıdır. Bu şekilde tekkelerin başına "Kızılbaş" grupların gelmesine engel olunup, önünün kesilmesi mümkün hale gelmektedir (Bahadır, 2010, ss. 236-246).

Yozgat ve Sivas çevresindeki baskılar üzerine Malatya çevresine geçen Şah İsmail'in burada birçok aşiretin desteğini almış olduğu görülmektedir (Aksüt, 2014, s. 84). Bozok çevresinden Malatya'ya gelmeleri Salmanlı aşiretin desteği ile olmuştur. Aslında bu ilk örnek olmayıp, daha önce ayaklanan Şah Veli hareketinde de benzer bir durum yaşanmıştır. İsyân eden Şah Veli'nin, Malatya civarında Salmanlı aşiretinin yardımı ile tutunmuş olması mümkündür. Bozok'taki Salmanlı aşireti ile bağı göz ardı edilmemelidir. Yine aynı aşiret, Baba Zünnun İsyân'ında Söklen kabilesinin boy beyi Musa Bey'e destek vermişti (Gülten, 2019, s. 138). Bozok'taki Salmanlı aşiretinin Baba Zünnun ayaklanmasında rol alan Malatya kolu günümüzde Şah İbrahim ocağına bağlı talipler olarak varlığını sürdürmektedir.

Ayaklanmaya katılanların yoğun bir takip altında olduğu anlaşılmaktadır. Şah İsmail'in veziri olan Han Piri yakalanınca, sorgusunda Malatya Arapkir, Maraş, Karaman'ı yağma ve talan ettiklerini söylemiştir. Elmalı Köy yakınında asker toplarken Malatya kadısı kuvvetlerince baskına uğrayıp dağılmışlar. İstanbul'dan Diyarbakir beylerbeyine gönderilen mektupta, Yeni İl'e tabi Boy Beyli yaylağında Yunus Halife adlı adamın derdest edildiği, Şah İsmail'in ise Fırat'ı geçip gittiği bildirilmektedir (Kütükoğlu, 1993, s. 14). Yunus Halife'nin nerede yakalandığı ve akıbetinin ne olduğu açık olarak anlaşılmamaktadır. Böyle bir ayaklanmaya destek veren Arzuman Yunus Halife'nin de bu karışıklarla akıbeti hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Yunus Halife'nin yakalandığı yer ile ilgili bazı belgeler Boy Beyli ya da Bozok Bıyıklı Yaylası'nı işaret ederken (Savaş, 2018, s. 52), bazı çalışmalar da ise onun Malatya, Yayla Dağı'nda yakalandığı kayıtlara geçmiştir (Sarı, 2018, s. 52).

Yunus Halife'nin dâhil olduğu hatta öncü kadrolardan birisi olduğu Şah İsmail ayaklanması, Sivas, Çorum, Yozgat, Maraş ve Malatya bölgesinde etkili olmuştur. Bu ayaklanmada daha çok Şam Bayatları öne çıkmaktadır. Arzuman hilafetnamesinde Yunus Halife'nin Şam Bayadı, Ağça Koyunlu ve İnallu aşiretlerine halife olarak gönderildiği yazılıdır. Bu ayaklanmanın ardından Arzumanlılarla ilgili sadece iki farklı tarihte arşivlerde bilgi bulunmaktadır. 1656 yılında Arzumanlar, Bozok bölgesinden gelen Kaşıkçı Cemaati içinde tespit edilmiştir (Tufan, 2014). Arzumanlar'ın 1690 yılında Malatya-Sivas arasında, başlarında Arzumanoğlu Hacı Murad Kethüda olduğu halde yaylaya çıktıkları bilinmektedir (Uçakçı, 2015, s. 140).

7. Ayaklanma Sonrası Yaşananlar

16. yüzyılda geniş bir talip topluluğu olduğu anlaşılan Arzuman Ocağı mensuplarının, ayaklanmanın ardından yakalanma korkusu nedeniyle saklanmaları, onların çok geniş talip toplulukları ile bağlarının kopması sonucunu doğurmuştur. 16. yüzyılda yerleşim yerlerinin büyük bir kısmı tekke ve zaviyeler ile ocaklara bağlı Bozok sahasında 2022 yılı Mayıs ayında düzenlediğimiz araştırma gezimizde adı geçen yerleşim yerlerinde hiçbir Alevi varlığına rastlayamadık. Günümüzde, Arzuman Ocağı 16. Yüzyıldaki ayaklanmanın etkisiyle olsa gerek talip topluluğunun çok küçük bir parçasını muhafaza etmektedir. Arzuman ailesinin sözlü tarihinde anlatılana göre; ayaklanmanın ardından aile Sivas'ın farklı yerlerine göçmüşlerdir. Rıza Bektaş'a göre hilafetnamede adı bulunan Kıvrıl¹³ Köyü'nden bazı kısımlar ayrılarak, Şark Kışla'nın Kocabey, İdecik ve Kümbet köylerine yerleşmişlerdi. Bunun dışında Kıvrıl Köyü'nden birkaç kez göç olduğu anlaşılmaktadır. Bu köyde kalanlardan daha sonra ayrılan bazılarının Yıldızeli'nin Ağıl Kaya Köyü'ne yerleştikleri, buradan da ayrılarak, Höyük Köyü'ne, Karakaya, Sarıkaya köylerine yerleştikleri ve ufak bir kesimin ise Tokat'ın içine yerleştikleri bildirilmektedir (Bektaş, 1991, ss. 24, 27). Bizim ziyaretimizde ise köy halkı hafızasında bunlarla ilgili pek bir şeye rastlanmaktadır.

¹³ Günümüzde bu köy Yozgat Boğazlıyan'a bağlıdır ve Yeşilhisar köyü olup burada hiçbir Alevi nüfusa rastlanmamıştır.

Ocağın dede ailesi, Sivas'ın Şarkışla ilçesi Küçük Yüregil Köyü'ne gelip yerleşmişlerdir. Bu köy çok sık ormanlık içinde olup, burayı gizlenmek için tercih etmiş olmalıdır (Bektaş, 2014, ss. 167-184). Ali Bektaş Dede'ye göre, ilk yerleşim Arzumanlı Ahmet Ağadır. Onun Ali ve Veli adında iki çocuğu daha sonra Sivas'ın Yıldızeli ilçesi Kıvşak Köyü'ne yerleşmiştir. Kıvşak Köyü'nde ocağın halifesi Abidin Ağa olmuş, onun çocuklarının ölmesi üzerine abisi Ahmet Ağa'ya hilafet beratını teslim etmiştir. Daha sonra bu aile içinden bir grup Kıvşak Köyü'nden ayrılıp Yozgat merkeze bağlı Sarımbey Köyü'ne gelmiştir. Yine içlerinde bir grup Yozgat'ın Gülderesi Köyü'ne yerleşmiştir. Günümüzde Arzuman Ocağı'nın iki merkezi Sivas'ın Kıvşak Köyü ve Yozgat'ın Sarımbey Köyü'nden gelenlerin soyundan devam etmektedir. Hacı Bektaş'a bağlı Ayhanlar (Ayanlar) Köyü'nde bulunan Arzuman dedelerin nereden buraya göçtüğü tam bilinmemektedir. Bunların 16. Yüzyıldaki kalıntıları olması da mümkündür.

Günümüzde Arzuman Ocağı'na bağlı talip grupların birbirinden çok uzak yerlerde olduğu görülmektedir. Bunlardan Yozgat Sarımbey Köyü ve Gülderesi Köyü'nde Arzuman soyundan gelenler oturmaktadır. Bunların içinde, Ankara'da oturan İsmail Acar Dede hizmet yürütmektedir. Yine Sivas Yıldızeli Kıvşak Köyü'nde Arzuman soyundan gelenler bulunmaktadır. Her iki ocak temsilcisi aile büyüklerinden devraldıkları görevi mütevazı kişilikleri ile yerine getirmekte olup, taliplerince sevilen ve son derece değer verilen kişilerdir. Bunlardan bir kısmı İzmir Narlıdere'ye göçmüşler, Karaman'dan gelen taliplerin hizmetini yürütmektedirler. Günümüzde bu hizmeti Haşim Temiz Dede yürütmektedir. Yozgat Gülderesi, Karatepe, Kaşkışla ve Kababel Köyleri, Yıldızeli Kıvşak Köyü, Şarkışla'nın Ağıkaya, İğdecik, Adana Şam Bayadı Sarıçam Mahallesi ve Tarsus Bağlarbaşı Köyü'nde son zamanlara kadar talipleri bulunmaktadır. Yörükan (1998, s. 394); Keskin'de bulunan Bayatların Tahtacılarca "Arzumanlı" olarak tanımlamakta olduğunu kaydetmektedir. Eskişehir merkeze bağlı Aşağı Çağlan Köyü, Aksaray'ın Süleymanöyük köyünde Arzuman Ocağı talipleri yaşamaktadır. Nevşehir, Hacı Bektaş'a bağlı Ayhanlar Köyü'nde dedeler ve talipler bulunmaktadır. Yine günümüz İzmir Narlıdere'deki Arzuman talipleri Karaman'dan gelmiş ve Karaman'da kalanlar ise Arzuman Ocağına bağlılığı bırakmışlardır.

Bu tür toplumsal vakalarda asıl zararı, bu olaylara karışanlardan daha fazla, yaşananlarla pek ilgisi olmayan masum halkın gördüğü malumdur. İlbeyliler arasındaki şu dörtlük durumu açıklamaktadır.

Ben evimi şol Yozgat'tan getirdim.

Çirke kurdum şol Rakka'da oturdum.

Efendimsin hizmetini yetirdim

Hangi işimde kusur koydum paşa ben (Özbaş, 1958, s. 5).

Bu ayaklanma yerleşik halka oldukça pahalıya mal olmuştur. Bu dönemde, Safeviler'le ilişkisi olup olmadığına bakılmaksızın birçok kişi ya öldürülmüş, ya da sürgün edilmiştir. Barkan, konu ile ilgili makalelerinde bu kişilerin Rumeli'ne, Kıbrıs'a, Moron ve Koron Adaları'na sürülmüş olduğunu söyler. Bu kadar uzak yerlere kendi yurtlarına dönmemeleri

için gönderilmişlerdir. Kızılbaş olanlarına başka suçlar isnat edilerek cezalandırılması istenmiştir (Barkan, 1951, ss. 56-78). Günümüzde Suriye sınırları içinde bulunan Rakka vadisine suçlu, suçsuz olduğuna bakılmadan Kızılbaş olduğu isnat edilen ya da tespit edilen herkes sürgüne gönderilmiştir. Bu sürgünlerin kitlesel olduğu anlaşılmaktadır. 1. Yüzyıl sonunda Antep bölgesinde Arzuman Ocağı'na bağlı grupların varlığı bilinmektedir (Kışlalı-Yeşilyurt, 1999). Rakka'ya sürgün edilenlerin arasında onların önemli bir yekûn tutuşunu söylemek mümkün hale geliyor.

Asayişin sağlanması başta olmak üzere birçok nedenden dolayı çözüm olarak başvurulmuş sürgünler esnasında hayatta olan ve yaşananlara tanık olan Dedemoğlu, Rakka'ya yeni geldiklerinde 80.000 hane olduklarını söylemektedir (Özbaş, 1958, s. 5). Bir diğer kesimin ise sürgün korkusuyla çeşitli yerlere kaçıp, başka aşiretler içine saklanmış olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Akdağ bu dönemi; "Büyük Kaçgunluk Dönemi" olarak tanımlamıştır. Bölgede 16. yüzyıla kadar nüfus artarken, 17. yüzyılda nüfus yüzde seksen azalmıştır (Gülten, 2019, s. 142). 16. yüzyıldaki bu ayaklanmalar sonucunda aşiretlerin ya yerlerini değiştirdikleri ya da yerleşik insanların buldukları yerleri terk edip, çift bozan oldukları ve göçebe hayata yöneldikleri anlaşılmaktadır. Köylerin boşalması ile nihayetlenen bu süreç sonunda insanlar ya yerlerini terk ederek göçebeliliğe geçmiş, ya da korunaklı yerlere yerleşmişlerdir. 1556-1642 tarihleri arasında 215 köy ortadan kalkmış ve nüfus yüzde seksen azalmıştır (Gülten, 2019, ss. 130-132).

1530 tarihli vergi defteri ile 1830 tarihli vergi defteri karşılaştırıldığında, daha önce var olan aşiretlerden oldukça az kişinin kaldığı görülmektedir. 15 ve 16. yüzyılda bu bölgedeki aşiretler tamamen buradan uzaklaştırılmış, onun yerine 17. yüzyılda başka yerlerden getirilen nüfus Bozok'a yerleştirilmiştir. 1831 yılında tutulmuş nüfus defterlerinde tesadüf ettiğimiz Türkmen aşiretleri, bu dönemin bir yadigarıdır. 17. yüzyılda Bozok bölgesinin nüfus yapısı tamamen değişmiş olup, 1530'daki Şam Bayadı'nın ya da Akça Koyunlu oymaklarının ihtişamından bahsetmek oldukça zordur. 1830 yılında tutulan defterde bu oymaklar en son sıralarda gözükmektedir. Toplulukların vergi oranları, statüleri ve devlet adamlarının medrese çevresinde kalıp tekke ve zaviyeleri dikkate almamalarına itirazın acı sonuçlarını ocaklar etrafında ocakzadelerden oluşan pirlar, ağır bedel ödemişlerdir. Bu yaşananların acı hatırası aşık ve ozanların dilinden günümüze kadar sürmüştür. Bozok'ta 16. yüzyılda tekke ve zaviyeler etrafında yapılanmış ocaklara mensup talip topluluklarının nüfusları günümüze kadar gerilemiştir. Eğer tarih ders alınacak bir bilgi ise bu ders herkes için oldukça açıktır. Bütün bunlar, halkın her tepkisini şiddetle bastıran devlet kadar, haksızlıklara tepkinin yöntem ve dozu kaçınca neye mal olacağını hesaplayamayan halk önderlerinin yanlışlarının bedelini halkın ödediğini çok önemli bir ders olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Sonuç

Arzuman Ocağı, 13. yüzyıldan günümüze kadar varlığını sürdüren Alevi ocaklarından bir tanesidir. Bu ocak sofuyan süreci sürmektedir.

Ocağın bu günkü temsilcileri kendi evliyaları olarak, Bulgar Dağı'nda yatan Bozoğlan'ı görmektedirler. Bozoğlan'ın türbesinin bulunduğu sahanın, 14. yüzyıl öncesinde Babai ayaklanmasının ardından bu bölgeye sığınanların mekânı olduğu bilinmektedir. Bozoğlan'ın Babai ayaklanmasına katılanlardan birisi olduğunu düşündürecek mekân ve zaman açısından kesişim noktaları bulunmaktadır. Bu ailenin, 15. yüzyıl sonrasında Bulgar Dağı'nın iki yamacına yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan birinci kısmın daha güneyde Tarsus, Adana çevresine yerleştikleri görülmektedir. Bulgar Dağı'nın güney kısmındakiler evliyanın günümüzde kalan türbesini ziyaret etmeye devam etmektedirler. Fakat bu bölgede yaşayan ailelerin Arzuman Ocağı ile pek bağlantıları bulunmamaktadır. Asıl ailenin Bozok Kanak-ı Zir bölgesine yerleştiği görülmektedir. Arşiv kayıtlarında bu aile Ağça Koyunlu aşiretinden gösterilmektedir. Bu dönemde ailenin başında Arzuman Yunus bulunmakta olup, kendisi Safeviler'den hilafetname almıştır. 16. yüzyılda Bozok çevresinde yaşanan kimi siyasal olaylara bu ocağa bağlı grupların dahil olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Şah İsmail ayaklanması olarak bilinen ayaklanmada etkin rol oynadıkları arşiv kayıtlarında görülmektedir. Söz konusu olayların ardından aile üyeleri, Bozok'tan Sivas Yıldızeli'ne gitmiştir. Bu dönemden sonra ocağın, talipleri ile irtibatı kopmuş, daha küçük bir ocak haline gelmiştir. Günümüzde Yozgat, Ankara, İzmir ve Hacıbektaş'ın Ayhanlar Köyü'nde ailenin mensupları bulunmaktadır. Bu ocağa bağlı talip toplulukları Adana, Çorum, Yozgat, Nevşehir, İzmir, Amasya ve Eskişehir'de bulunmaktadır. Türkiye'den Avrupa ülkelerine yaşanan göç ile birlikte ocağın Almanya ve Hollanda'da da taliplerinin olduğu bilinmektedir.

Kaynaklar / References

- Abbaslı, E. (2007). Şamlı Alevi Boyu, 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, c. 2, ss. 1914-1923.
- Akdağ, M. (1946). Celali İsyanlarının Başlaması, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 04 sayı: 01 <https://bultenler.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/43611/14194.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2022, Ekim 7)
- Akdağ, M. (1975). Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları, Bilgi Yayınları.
- Aksüt, A. (2014). Sözden Yazıya Elbistan Nurhak Afşin Ekinözü.
- Aktan, Ş. Arzuman Yunus Hazretleri, <http://sarilar.cc/print.php?news.85>
- Aydın, M. (1984). Bayatlar, Hatipoğlu Yayınevi.
- Bahadır, İ. (2004). Şah İsmail Hatai'nin Balkanlardaki Etkileri, Şah İsmail Hatai, Haz, Gülağ Öz, Hüseyin Gazi Kültür Sanat Vakfı Yay.
- Bahadır, İ. (2010). Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nin Dini Merkez Olarak Yükselme Süreci, Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Veli: Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden, ss. 223-247.
- Bahadır, İ. (2003). Önsöz, Bilgi Toplumunda Alevilik, Hazırlayan İbrahim Bahadır, Bielefeld: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, ss. VII-XI.
- Barkan, Ö. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası.
- Bayat, M. (2020). Kaçar Dönemi İran'ında Tasavvuf Karşıtlığı, Doğuştan Günümüze Tasavvufa Dair Tartışmalar, On Üç Asırlık İhtilaf ve Mücadele, Editör F. De Jong-Bernard Ratke, Haz. Salih Çiftçi, TTK.

- Bektaş, A. (2014). *Her Yönüyle Alevilik*, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.
- Bektaş, R. (1991). *Gönüller Aynası (Arzuman Kitap)*, K Yayınları.
- Bilgili, A. S. (2001). *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cenk, K. (2006). *Bozokun Karafakihlü ve Sorsavuşu*.
- Demir, A. (2022, Ekim 7). Osmanlı Devleti'nde Yörükler ile Yerleşiklerin Kavgası: Kayıp Köyler Meselesi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/405386>
- Emecen, F. (2016). Karamanoğulları Beyliği, Editörler: Mehmet Şeker-Mehmet Mertcan, Yakup kaya, Cem Uncu, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Gök, B. (2013). Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi, *Hikmet Yurdu Dergisi*.
- Gökbel A. (2007). *Anadolu da Varsak Türkmenleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Gülten, S. (2019). Osmanlı Anadolu'sunda Bir İskân Hikâyesi: Bozok Sancağı'nda Aşiretler, Köylüler ve Celâfler (16-19. Yüzyıllar), *History Studies*, Cilt 11, Sayı 1, ss. 128-154. <https://doi.org/10.9737/hist.2019.711>
- Gündüz, T. (2005). *XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları.
- Hinz, W. (1992). *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyt XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Halinde Yükselişi*, Çev. Tefvik Bıyıklioğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Bibi. (1996). *el-Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, (Haz. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnce, F. (2019). Karamanoğulları'nın Türkiye Selçuklu Devleti Üzerindeki Etkileri, *Turkish Studies*, Cilt 14, Sayı 3, ss. 565-575.
- Karatay, O. (2011). Toros Bulgarları Anadolu'ya Nereden Geldi?, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVI.
- Kaygısız, M. (2016). *Turgutoğulları Orta Anadolu'nun Türkmen Beyliği*.
- Kışlalı, R. ve Yeşilyurt A. (1999). *Dede Gargın Şiirler*, Can Matbaacılık.
- Koç, Y. (1989). XVI yüzyılda bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koç, Y. (2021). *Bozok 1575 İskân ve Nüfus*, Net kitaplık Yay.
- Konyalı, İ. H. (1997). *Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (1993). *Osmanlı-İran siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Noyan, S. (2013). *Mardin Bir Şehir Bir Malikâne Sıradışı Evler*.
- Ocak, A. Y. (2011). *Orta Çağ Anadolu'sunda İki Büyük yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Yahut Vefaiye ve Yaseviye Gerçeği: Dede Garkın Emirci Sultan (13 yy)*.
- Ongun, H. (2014). *Ankara'nın İki Numaralı Şeriye Sicilleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Orhunlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğun da Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları.
- Özbaş, Ö. (1958). *Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar*, Gaziantep Kültür Derneği.
- Özbaş, Ö. (1938). *İlbeyli Türkmenleri Arasında*, Gaziantep Halkevi.
- Sarı, A. (2018). *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2007). Hızırname'nin Bektaşiliğe Dair Malumatı ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşî Kültüründe Hızır İnancı, 2. Editör: Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni, c. 2.
- Savaş, S. (2018). *XVI. Asırda Anadolu da Alevilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Söylemez, F. Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 17, ss. 71-90 .
- Sümer, F. (1963). Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar), *Tarih Araştırmaları Dergisi*.

- Sümer, F. (1999). *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkeri'nin Rolü*, Türk Tarih Kurumu.
- Şahbaz, D. (2020). 1831 Tarihli Nüfus Defterine Göre Bozok Sancağında Aşiretler, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3.
- Şikari. (2005). *Karamanname Zamanın Kahramanı Karamanilerin Tarihi*, Yayına Hazırlayan Metin Sözen-Nejdet Sakaoğlu, Karaman Valiliği ve Belediyesi.
- Taşğın, A. (2003). *Bisati Şeyh Safi Buyruğu (Menakıbu'l-Esrar Behcetü'l-Ahrar)*, Reda Widenbüyük Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları.
- Taşğın, A. ve Atay, Ö. (2018). Erdebil Tekkesinin İki Şeyhinin Seyahati ve Sonuçları: Dede Hoca Alaaddin Ali ve Torun Şeyh Cüneyt'in Erdebil Dışında Kalan Türbeleri, *IV. Uluslararası Alevilik Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, c. 2.
- Tekindağ, M. Ş. (1937). XII Yüzyıl Anadolu Tarihine dair araştırmalar Şemsüddin Mehmet Bey Devrinde Karamanlılar, *Tarih dergisi* sayı.19, s.81-98, Ankara 1964 Türkmen, A. Faik. *Mufassal Hatay Tarihi*.
- Uçakçı, İ. (2015). *Oğuz Boyları Aşiret Oymak ve Cemaatler II: Üçoklar*.
- Unan, F. (2006, Mayıs 13-14). *XVI. Asırda Bozokta Dini Hayat*, I. Uluslararası Bozok Sempozyumu.
- Yalgın, A. R. (2000). *Cenupta Türkmen Oymakları*, Haz: Sabahat Emir, T.C Kültür Bakanlığı.
- Yetkin Ç. (1974). *Etnik ve Toplumsal Yönüyle Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, May Yayınları.
- Yıldırım, R. (2017). *Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri (1300-1501)*, Çev. Barış Yıldırım, İletişim Yayınları.

Kaynak Kişiler

İsmail Acar Arzuman Dedesi. Doğum tarih: 1972, Ortaokul Mezunu.

Sırrı Oğuz, Doğum Tarihi: 1958, Üniversite Mezunu.

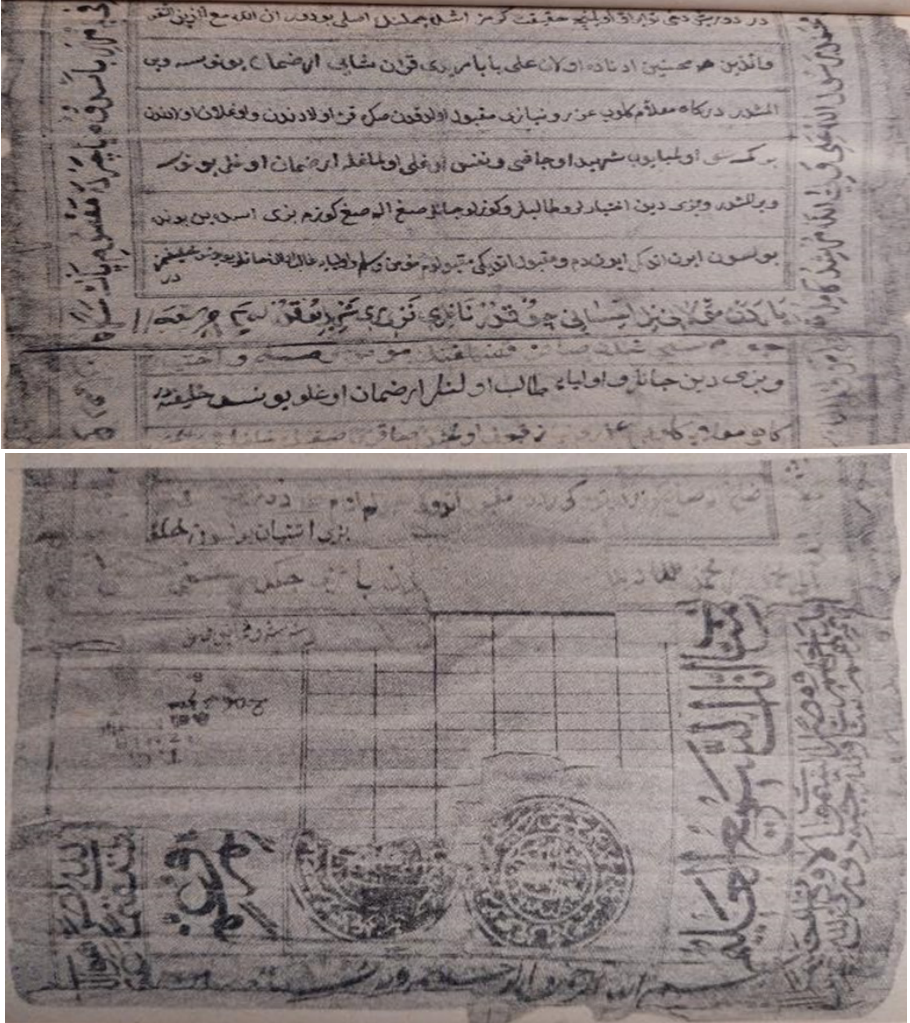
www.hubyarvakfi.org (2015, Kasım 17)

Ekler / Appendices

Ek 1: Arzuman Hilafetnamesi

Ek 2: Arzuman Hilafetnamesi Latin Harfleri

Bismillahirrahmanirrahim ve bi-nesta'în

Ali veliyullah, mürşid-i kâmilullah. Ali-Muhammed, Nûr-ı Muhammed. Gerçeğin demine, Hazret-i Şâh-ı Merdân, Şîr-i Yezdân sallallahu aleyhi ve sellem pâk arı gevher-i Muhammed Musafa, pâk arı gevher-i Ali el-Murtaza (?), pâk arı gevher-i İmam Hasan hulk-ı rıza, pâk arı gevher İmam Hüseyin mazlum-ı şehid-i deşt-i Kerbela, İmam Zeynu'l-abidin mâsum-ı pâk Hüseyin oğlu Yunus ki dergâh-ı muallâya gelüb arz (özr?) ve nezri ve niyâzı kabul olunmuşdur. Sağ elim ve sağ gözüm ... etdiği...makbul etdiği makbulüm ve Şam Bayadı'nın göçer Türkmen ve oturak köylüleri ve mümin ve müslim ihtiyarlar ve talibler ve güzel canlar ve evliyaya talib olan Hüseyin Oğlu Yunus'u halife bilib reddettiği reddettim ve makbul etdiği makbulüm. Bizi isdeyen canlar bu kartaşda (?) bulsun, halifemizdür. Kıvrıl ve Çivrik Kanak Ağaç Koyunlusu, İnallı, Ballı ve Şam Bayadı halifelîğidir.

Koca Yunus evlâdı olmak ile verilmiştir. Ve nefes oğlu olmak ile dergâh-ı muallâma gelüb, arzı (özri?) ve niyâzı idüb babalarının halifelîğın isteme ile verilmiştir. Talipleri bizden azdırının yüzü karadur ve dahi Hakk'a asidür, dünyada ve ahiretde imansızdur. Zira yalan Hakk'ın düşmanıdır. Münkir olan melundur, naz ve niyâzı kabul olmaz. Bu vasiyet Muhammed

Ali'den kaldı. Şöyle bilersiz. Ve özünde (Rum'da) bizi diyen canlar ve kurbanı ve neziri vere ve dahi (Rum'da) bir dede halifenin ve nurlu halifenin dediği Ağaç Koyunlusu Arzuman Oğlu Yunus'a verilmişdir. Üstâd-ı Nefes tarikata iman destur-ı Şah böyle beyân olunur. Üç sünnet yedi farz, dört kapı kırk makam, üç yüz altmışaltı menzil üzerine olmiyanın talip götürmek hakkı değildir. Bir kimse hâli kişinin eteğın tutsa evliya erkânı değildir. Ve şeriat oda taalluktur, cümlesi odda biçiş hâsıl olur. Ve şeriat dahi âdemi biçirir. Tarikata andan lâıyk olur. Ve tarikat yeke taalluktur. Zira cümle eşyanın helakı yeldür ve yel ile hâsıl olur. Ve tarikat bir doğru yoldur, ibtida ....marifet suya taalluktur ve susuz yerlerde nebat bitmez ve ne insan kada (?) olur ve ne hayvan kada olur, ol yer harab olur, anda şenlik olmaz. Marifetsiz kişi misalde hemân ançe lâyındır (la'ın kelimesi yanlış yazılmış herhalde). Hakikat toprağa taalluktur. Cemî cevâhirler topraktan hâsıl olur. Ne kadar ki âşikâre nesne olsa anı toprak sır eder Küllü şey'in yercu' ilâ aslıhu âdemin aslı toprakdur derviş dahî toprak ohilmayınca hakikati görmez. İşte cümlenin aslı budur. İnnallahe ma'allezine et-takva ve'l-lezine hum muhsinîn. Ednâda olan Ali Baba müridi Kur'an meşâyî (?) Arzuman Yunus'a verilmişdir. Dergâh-ı muallâma gelüb arz (özr?) ve niyazı makbul olduktan sonra kız evlâdından ve oğlan evlâdından bir kimsesi olmayayub (olmayub?) Şehid Ocağı ve nefes oğlu olamağıle Arzuman Oğlu Yunus'a verilmişdir. Ve bizi diyen ihtiyarlar ve talibler ve gözlü canlar, sağ elim sağ gözüm bizi isdeyen bunda bulsun. İbret (?) itdüğü ibretdüm ve makbul itdüğü makbulüm. Mümin müslim evliyâya talib olan canlar Yunus halifemizdir. .... mümin müslim ve ihtiyar ve bizi diyen canlar ve evliyaya talib olanlar Arzuman Oğlu Yunus Halife'dir.¹⁴

Ek 3: Bulgar Bozoğlan Türbesi Fotoğrafi

¹⁴ Metni okuyan Dr. Rıza Yıldırım'a teşekkür ederim.